

**VYSOKÁ ŠKOLA EVROPSKÝCH A REGIONÁLNÍCH STUDIÍ, O.P.S., ČESKÉ
BUDĚJOVICE**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

MARSHALLŮV PLÁN A JEHO VLIV NA ROZPAD SOVĚTSKÉHO BLOKU

Autor práce: Martina Klemšová

Studijní obor: Regionální studia

Forma studia: Prezenční forma

Vedoucí práce: Mgr. Štěpán Strnad

Katedra: katedra společenských věd

2010

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně s využitím uvedených pramenu a literatury.

Souhlasím, aby práce byla uložena v knihovně Vysoké školy evropských a regionálních studií v Českých Budějovicích a zpřístupněna ke studijním účelům.

.....

Děkuji vedoucímu bakalářské práce Mgr. Štěpánu Strnadovi za cenné rady, připomínky a metodické vedení práce.

Obsah

<u>Obsah.....</u>	<u>3</u>
<u>Úvod.....</u>	<u>6</u>
<u>1. Cíl a metoda bakalářské práce.....</u>	<u>7</u>
<u>2. Změna mocenských vztahů po II. světové válce.....</u>	<u>8</u>
<u>2.1 Co očekával Stalin?.....</u>	<u>11</u>
<u>2.2 Co si přáli Američané?.....</u>	<u>12</u>
<u>2.3 Sovětský svaz „evropským gigantem“.....</u>	<u>14</u>

<u>Celkový hrubý národní produkt a hrubý národní produkt na obyvatele jednotlivých mocností v roce 1950 (v dolarech z roku 1964).....</u>	<u>15</u>
<u>2.4 „Sovětské“ střední a východní Evropy.....</u>	<u>16</u>
<u>2.4.1 První rozdělení Evropy– Východní blok.....</u>	<u>17</u>
<u>2.5 „Amerikanizace“ zemí západní Evropy.....</u>	<u>22</u>
<u>Američané se velice obávali šířícího se komunistického nebezpečí, především v podobě vzniku sovětského bloku ve východní a střední Evropě a vítězné čínské revoluce. Když vztahy mezi Sověty a západní Evropou ochladly, dospělo transatlantické společenství k vytvoření vojenské aliance. V březnu roku 1948 podepsaly Británie, Francie a státy Beneluxu padesátiletou smlouvu o vojenské a ekonomické spolupráci. V červnu senát schválil rezoluci, která ukládala vládě vytvořit společný obranný pakt a 4. dubna roku 1949 podepsali diplomaté ve Washingtonu Severoatlantický pakt. V něm bylo zastoupeno 12 zemí. Řecko a Turecko se k alianci připojily v roce 1952, SRN v roce 1955 a Španělsko v roce 1952. Smlouva stanovovala, že útok na jeden ze zúčastněných států bude považován za útok na všechny a předpokládala vznik rady NATO, která může podle potřeby rozhodnout o dalších institucích. V září roku 1950 se rada rozhodla vytvořit společenství, které by spojilo západoevropské síly. Varšavská smlouva byla jakousi východoevropskou obdobou NATO.....</u>	<u>22</u>
<u>2.5.1 První rozdělení Evropy- Západní blok.....</u>	<u>23</u>
<u>3. Hospodářské oživení Evropy.....</u>	<u>25</u>
<u>3.1 Trumanova doktrína.....</u>	<u>27</u>
<u>3.2 Vývoj Marshallova plánu.....</u>	<u>29</u>
<u>3.3 Jednání v Paříži.....</u>	<u>32</u>
<u>Mapka ukazuje země, které přijaly Marshallův plán (zeleně). Červené sloupce vykazují relativní míru celkové obdržené pomoci.....</u>	<u>36</u>
<u>.....</u>	<u>36</u>
<u>3.4 Důsledky Marshallova plánu.....</u>	<u>36</u>
<u>4. Politické a hospodářské rozdíly západních a východních států v 50. a 60. letech.....</u>	<u>38</u>
<u>4.1 Východní společenství.....</u>	<u>39</u>
<u>4.2 Západní společenství.....</u>	<u>43</u>
<u>4.3 Evropská integrace.....</u>	<u>48</u>
<u>5. Rozpad sovětského bloku.....</u>	<u>48</u>
<u>5.1 Gorbačova éra.....</u>	<u>49</u>
<u>5.2 Radikální reformy.....</u>	<u>51</u>
<u>5.3 Pád Sovětského bloku.....</u>	<u>52</u>
<u>6. Závěr.....</u>	<u>54</u>
<u>Seznam použité literatury.....</u>	<u>56</u>
<u>Literární zdroje.....</u>	<u>56</u>

<u>Elektronické zdroje.....</u>	<u>57</u>
<u> Seznam zkratek.....</u>	<u>58</u>
<u> Abstrakt.....</u>	<u>59</u>
<u>Klíčová slova.....</u>	<u>59</u>
<u> Abstract.....</u>	<u>60</u>
<u>Key words.....</u>	<u>60</u>
<u>.....</u>	<u>61</u>

Úvod

Volba tématu Marshallova plánu a s ním i spojené studené války bylo u nás celkem pochopitelné téma. O tuto etapu v dějinách lidstva se zajímáme už delší dobu, neboť každý autor, každý novinář na ni pohlíží svým, čili odlišným způsobem. Měli jsme možnost si přečíst několik článků, knih a tudíž i úvah na toto téma a bylo na nás, jaký názor si utvoříme a jaká myšlenka nám bude nejbližší. První kapitola se věnuje změně mocenských vztahů po II. světové válce, kde asi nejzásadnější roli sehrály Spojené státy a Sovětský svaz. Ostatní země byly jen nepatrným „stupínkem“ pro tyto velikány, aby se dostaly výše a mohly prosazovat své ideologie. Dneska už nám nezbyvá nic jiného, než jen polemizovat nad tím, zda by se historie dala sehrát jiným způsobem, než tím, jakým kráčela v minulosti. Stále se tu ale nabízí otázka, zda se tomu dalo alespoň zčásti zabránit. Bylo skutečně nutné, aby Spojené státy se Sovětským svazem mezi sebou vedly jakousi „tichou válku“? Když se ocitneme v období po II. světové válce, většina zemí doufala v mír a v novou naději, a proto se také konala konference v přímořském letovisku Jalta, kde se setkali představitelé Velké trojky – Roosevelt, Churchill a Stalin. Setkání americké a sovětské armády na řece Labi, v roce 1945 jen symbolizovalo změny probíhající ve vztazích velmocí už téměř půl století. Za I. světové války se musela Francie s Anglií obrátit na Spojené státy, aby jim v Evropě pomohly znovu nastolit mocenskou rovnováhu. Nutno také podotknout, že v meziválečném období svět ve značné míře ignoroval rostoucí ekonomický a politický potenciál Spojených států a Sovětského svazu, zejména kvůli izolacionistické politice Ameriky a orientaci Sovětského svazu na vnitřní problémy. Ačkoli mnozí předpovídali, že Američané a Sověti budou na sklonku války disponovat až hrozivým vojenským potenciálem, jen málokteří předpokládali, že konflikt mezi Spojenými státy a Sovětským svazem způsobí rozpad evropského mocenského systému. Další část práce se zaměřuje na hospodářské oživení Evropy, které jde ruku v ruce s Marshallovým plánem, díky kterému se západní Evropa posunula o podstatný krok vpřed. Americká pomoc a dary v nouzi pomohly odlehčit „dolarový nedostatek“ v prvních dvou poválečných letech. Se snahou pomoci válkou zničené Evropě poprvé přišel generál a později také ministr zahraničních věcí G. C. Marshall. Tato idea přišla vhod většině západoevropským států, druhá část Evropy pod pohrůžkou Sovětského svazu pomoc odmítla. I když Sovětský svaz účast na Pařížské konferenci neodmítl, účast na

samotném Marshallově plánu vetoval, což definitivně rozdělilo Evropu na východní a západní blok a nebylo už cesty zpět. Reakcí na počáteční úspěch Evropského programu obnovy bylo založení Rady vzájemné hospodářské pomoci, ve snaze propojit ekonomiky svých východoevropských satelitů a dát jim prvek soudržnosti. Součástí této etapy jsou také hospodářské a politické rozdíly v 50. a 60. letech. Když Stalin v roce 1953 zemřel, působil sovětský blok v Evropě dojmem jednotného monolitu. Každý stát byl více méně malou „republikou“ Sovětského svazu a všichni tancovali podle stejné noty, kterou udávala Moskva, avšak za povrchem jednoty se objevovaly i odstředivé tendence. Když lidé v „satelitních státech“ viděli, že se Jugoslávii podařilo odtrhnout od Sovětského svazu a zůstat přitom komunistickou zemí, chtěli udělat totéž. Důsledkem toho byli četné stávkové a občanské nepokoje, které „vygradovaly“ tak, že sovětské úřady museli k jejich potlačení použít vojenskou sílu. A když se poohlédneme na západ, můžeme vidět Spojené státy, které se staly převzetím celosvětových závazků za země přímo „posádkovým státem“. Tedy alespoň zemí, která musela mít velké a stálé ústřední vojenské instituce. Na počátku 50. let zahrnovala tato nově vytvořená sekce vlády Národní radu bezpečnosti, CIA a rozsáhlou Národní bezpečnostní službu, již bylo svěřeno sledování médií a styk s cizími výzvědnými službami. Politická činnost Trumannovy vlády vedla zemi až tak daleko, že se vzdala svého mnohaletého odporu k mírovému spolenectví. A jako poslední přichází na řadu rozpad sovětského bloku. Je fakticky nesporné, že pád komunistických režimů následoval po úpadku sebedůvěry, který započal v polovině osmdesátých let a který se také z velké části týkal schopnosti sovětských vládců řešit hospodářské problémy. Potřeba schopnosti řízení průmyslové společnosti, kterou prosazoval Stalin, pomohla obzvláště v komunistických zemích vybudovat obřadné byrokratické aparáty. Komunistické vlády si velice dobře uvědomovaly nepostradatelnost průmyslového zázemí pro své účely, avšak nedokázali dobře zúročit obrovský potenciál, který měli. Lenin, velký „snílek technologie“ definoval komunismus jako „elektrifikaci plus sověty“. Je sice zřejmé, že elektrifikace přináší lidstvu pokrok, je však sporné, zda lidé po takovém „pokroku“ doopravdy touží. Experiment, zahájený počátkem 20. století se zhroutil ke konci 80. let, což bylo silně poznamenáno pomalým vzrůstem a prudkým pádem sovětské říše.

1. Cíl a metodika bakalářské práce

Hlavním tématem bakalářské práce je způsob prosazení Marshallova plánu v americkém kongresu a poté následně i v jednotlivých evropských zemích, jeho nepřijetí sovětským blokem a důsledky, které vedly k ekonomickému i politickému rozdělení Evropy i světa na východní a západní oddíl. Práce také poukazuje na vývoj v 50. a 60. letech, který je vidět jako konečný důsledek již zmiňovaného Marshallova plánu. Cílem bakalářské práce je analýza vlivu Marshallova plánu na západoevropské ekonomiky, politické důsledky a posílení vlivu USA v Evropě.

2. Změna mocenských vztahů po II. světové válce

„Dnes jsou na světě dva velké národy, které ač vyšly z rozdílných pozic, směřují zřejmě k témuž cíli. Jsou to Rusové a Angloameričané.“¹

Termínem „studená válka“ charakterizoval americký novinář H. B. Swope jako poválečné vztahy mezi Spojenými státy a Sovětským svazem, kdy „chladné“ hlavně děl

---

¹ WEGS, J.R., LADRECH, R. *Evropa po roce 1945*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2002, s.15

byly v kterémkoli okamžiku připraveny ke zničující střelbě.² Po zahájení závěrečné ofenzivy se na počátku února roku 1945 znovu sešla Velká trojka – Stalin, Churchill, Roosevelt, tentokrát v přímořském letovisku Jalta na jihu Ruska. Během Jaltské konference v únoru roku 1945 se Stalinova politika střetla s Rooseveltovou utopickou idejí poválečného uspořádání světa. Bylo dost zřejmé, že mezi oběma názory se rozevírá nepřeklenutelná propast. Stalin plánoval vyřešit všechny problémy ještě před koncem války, avšak Roosevelt měl na zřeteli pouze dva cíle. Za prvé chtěl zajistit, aby se Sovětský svaz zapojil do války proti Japonsku a jeho druhý cíl pramenil z poučení, kterého se světu dostalo v I. světové válce. Hlavní chyby, které bylo nutno napravit, byly neúčast Spojených států ve Společnosti národů a neschopnost spojenců postupovat jednotně v jednání s německými agresory.³ V polovině února roku 1945 skončila přijetím výsledné série dokumentů, které měly položit základ lepšímu poválečnému uspořádání světa, Jaltská konference. O necelé dva měsíce později si britský politik stěžoval, že Sovětský svaz neplní své závazky, které přijal v Jaltě. Dne 23. dubna roku 1945 proběhla bouřlivá schůzka nového amerického prezidenta Trumana se sovětským ministrem zahraničních věcí Molotovem. Když se Molotov pokoušel bránit sovětskou politiku ve střední a východní Evropě, Truman mu ostře sdělil, že pokud Sovětský svaz chce pokračovat ve spolupráci, musí dodržovat dohody z Jalty. Jednání bylo tak vyhocené, že ho někteří historikové považují za první výstřel nadcházející studené války.⁴ Kritikové později vyčítali jaltským dohodám, že zcela „odevzdaly“ střední Evropu sovětské nadvládě. Někteří prohlašovali, že se Roosevelt podvolil Stalinovým neústupným požadavkům v důsledku zhoršujícího se zdraví.⁵ To, k čemu došlo v Jaltě, ale bylo výsledkem průběhu války, nikoliv však osobní strategie.

Říká se, že tahle válka měla končit jásotem, potřásáním rukou, popíjením a nadějí, tím dnem byl 25. duben 1945, místem východoněmecké město na Labi – Torgava a tou událostí první setkání armád přicházejících z opačných konců světa, které rozdělily Německo na dva kusy. Setkání americké a sovětské armády na Labi vlastně jen symbolizovalo změny probíhající ve vztazích velmocí už téměř půl století. Pouhých

---

² NÁLEVKA, VLADIMÍR. *Studená válka*. 1. vyd. Praha: Triton, 2003 s. 12-20

³ TINDALL, GEORGE. *Dějiny spojených států amerických*. 1. Vyd. Praha: Lidové noviny, 2000, s.622-624

⁴ LITERA, BOHUSLAV. *Od Jalty k začátkům studené války*. Slovanický přehled, 1995, s. 125-139

⁵ TINDALL, GEORGE. *Dějiny spojených států amerických*. 1. Vyd. Praha: Lidové noviny, 2000, s.622-624

pět dní později Adolf Hitler spáchal sebevraždu a ani ne za dva týdny po shledání spojených armád na Labi Němci bezpodmínečně kapitulovali. Vůdce vítězné Velké koalice Roosevelt, Churchill a Stalin si potřásali rukama a vyjádřili naději v lepší svět.⁶ Jak Spojené státy, tak Sovětský svaz se zrodily z revoluce. Obě velmoci stavěly na ideologiích s globálními nároky: jejich vůdce předpokládali, že co funguje doma, bude fungovat i ve světě. Oba také, jako kontinentální státy, se postupem času neskonalé rozrostly. Byly to v té době první a třetí největší země na světě a u obou dvou byl také bezprostředním důvodem vstupu do války překvapivý nepřátelský útok. Americká revoluce, která se odehrála o jedno a půl století dříve, byla výrazem pocitu silné nedůvěry ke koncentrované moci. Otcové zakladatelé byli přesvědčeni o tom, že svobody a spravedlnosti lze dosáhnout jedině omezením moci. Díky své promyšlené ústavě, poměrné geografické izolovanosti od možných protivníků a jedinečnému bohatství přírodních zdrojů dokázali Američané vybudovat mimořádně mocný stát, čehož druhá světová válka byla jasný úkazem.

Bolševickou revoluci, k níž došlo před pouhým čtvrtstoletím, vystihovala naopak právě koncentrace moci jako prostředek likvidace třídních nepřátel a vytvoření pevné základny, z níž se měla proletářská revoluce šířit do celého světa. Karel Marx v Komunistickém manifestu, uveřejněném v roce 1848, prohlašoval, že industrializace, kterou kapitalisté spustili, způsobí vykořisťování a zároveň rozrůstání dělnické třídy, která se dříve nebo později osvobodí. V. I. Lenin však nehodlal čekat na to, kdy k tomu dojde a usiloval o to, aby se dějiny trochu popohnaly, a proto se v roce 1917 násilným převratem zmocnil vlády nad Ruskem, aby z něj vytvořil „marxistický stát“, přestože to bylo v rozporu s Marxovým předpokladem, že k revoluci může dojít jen v průmyslově rozvinuté zemi. A proto Stalin, který nastoupil po Leninovi usoudil, že tento rozpor lze překonat tak, že Rusko přebuduje takovým způsobem, aby odpovídalo marxisticko-leninské ideologii. A tak přinutil zemi spíše agrárního charakteru s nerozvinutými tradicemi svobodné společnosti, aby se přeměnila v plně industrializovaný a úplně nesvobodný stát. V důsledku toho byl Sovětský svaz na konci II. světové války nejttotalitnější společností na světě.⁷

V roce 1945 bylo snadné uvěřit, že autoritářský komunismus je právě tak pevnou součástí budoucnosti lidstva jako demokratický kapitalismus. Sovětský svaz však měl

---

⁶ GADDIS, J. L. *Studená válka*. 1. vyd. Praha: Sloart, 2006, s. 17-27.

⁷ GADDIS, J. L. *Studená válka*. 1. vyd. Praha: Sloart, 2006, s. 17-27.

ještě jednu významnou výhodu navíc a to, že jako jediný z vítězů vyšel z války pod osvědčeným vedením. Roosveltova smrt 12. dubna 1945 katapultovala do Bílého domu jeho nezkušeného a málo obeznámeného viceprezidenta Trumana. O tři roky později Churchillova nečekaná porážka v parlamentních volbách vynesla do premiérského křesla mnohem méně působivého vůdce labouristů Clementa Attleeho. Oproti tomu Sovětský svaz měl od roku 1929 ve Stalinovi nezpochybnitelného vůdce, který svou zemi od základů přetvořil, a pak ji i dovedl k vítězství ve II. světové válce. Kremelský despota, lstivý, hroživý a vždy působící dojem cílevědomým pragmatikem věděl přesně, čeho chce v poválečné etapě dosáhnout. Truman, Attlee a lidé v jejich zemích se jevíli mnohem méně jistým dojemem.⁸

2.1 Co očekával Stalin?

Asi právě jím bych měla začít, protože on jediný z poválečných vůdců měl dost času, s otěžemi moci stále pevně v rukou, aby si určil jasné cíle a stanovil pořadí jejich důležitosti. Na konci II. světové války mu bylo 65 let, byl sice tělesně vysílený, obklopený pochlebovači a osobně osamělý, ale stále neotřesitelně, a dokonce hroživěji než kdy předtím, usazený na trůnu. Stalinovy poválečné cíle byly čtyři: zabezpečit vlastní osobní moc, zajistit domácí postavení komunistického režimu, zaopatřit mezinárodní postavení Sovětského svazu a tím také marxisticko-leninské ideologie. Jeho úsilím bylo zajistit, aby už nikdy žádná vnitropolitická síla neohrozila jeho autokracii a nikdo zvenku neuvrhl do nebezpečí jeho říši. Obrovské lidské a materiální ztráty po II. světové válce byly dle Stalina hlavním kritériem, podle kterého se mělo rozhodovat, jaká část země komu připadne. Požadoval zpátky území, která za války dočasně ztratil, ale také ta, kterých se zmocnil díky prospěchářskému a krátkozrakému Paktu o neútočení uzavřenému s Hitlerem v srpnu 1939 – tři pobaltské státy: Litvu, Lotyšsko a Estonsko a také podstatné části území Finska, Rumunska a Polska. Dále také bude požadovat, aby země ležící za těmito posunutými hranicemi bolševické velmoci zůstaly v sovětské sféře vlivu. SSSR potřeboval mír, ekonomickou výpomoc a alespoň tichý souhlas svých dosavadních spojenců. V dané chvíli neměl jinou možnost, než spolupracovat s Američany a Brity, ale stejně jako byli Anglo - Američané závislí na Stalinovi při porážce Hitlera, spoléhal teď on na ně a při jejich dobré vůli chtěl dosáhnout svých poválečných cílů za přijatelnou cenu.⁹

---

⁸ GADDIS, J. L. *Studená válka*. 1. vyd. Praha: Sloart, 2006, s. 17-27.

⁹ GADDIS, J. L. *Studená válka*. 1. vyd. Praha: Sloart, 2006, s. 17-27.

Stalin doufal, že s koncem II. světové války opět propukne další vlna hospodářské krize a kapitalisté budou víc, než kdy před tím potřebovat pomoc Sovětského svazu. A to byl hlavní důvod toho, proč předpokládal, že Spojené státy „půjčí“ Sovětskému svazu několik miliard dolarů na jeho poválečnou obnovu. První náznaky budoucího konfliktu bylo možné vnímat už během II. světové války. Jak SSSR, tak západní spojenci prováděli špionáž nejen proti hitlerovskému Německu, ale také vzájemně proti sobě. Probíhaly velmi obsáhlé špionážní akce na obou stranách na mnoha různých místech, ale asi největší vliv měla špionáž na vývoj poválečného jaderného zbrojení. Jako první totiž sestrojily atomovou bombu Spojené státy a doufaly, že jim jaderný monopol vydrží desítky let, což bylo díky úspěšné sovětské špionáži v Los Alamos téměř nemožné, SSSR tedy po II. světové válce získal také atomovou bombu. Další vlnou sváru mezi SSSR a USA bylo otevření druhé fronty během II. světové války, za což SSSR obviňoval USA, že pozdě otevřely druhou frontu a tím nechaly Sovětský svaz doslova „vykrvácet“. Stalin tudíž neměl v úmyslu obnovit rovnováhu sil v Evropě, ba naopak chtěl si Evropu podmanit tak, jako předtím Hitler. Existenci takového úmyslu zpětně potvrzuje jeho výrok z roku 1947, kdy sdělil, že *„kdyby tak Chruchill odložil otevření druhé fronty o jeden rok, Rudá armády by postoupila až do Francie...Pohrávali jsme si s myšlenkou, že dojdeme až do Paříže“*.¹⁰

2.2 Co si přáli Američané?

Bez pochyby si Američané přáli hlavně bezpečnost, avšak měli méně jasno v tom, co budou muset udělat, aby si ji zajistili nebo spíše uchovali. Hlavním důvodem bylo rozhodování, které jim II. světová válka připravila. Bylo zřejmé, že Spojené státy nemohou nadále sloužit jako vzor ostatnímu světu a současně vytrvávat ve svém izolacionismu, o což se velkou část své historie pokoušeli. Doposud se nemuseli obávat o svou bezpečnost, protože většina mocností, jakožto „hrozba“ Spojeným státům byla vzdálena na míle přes oceány.

V roce 1821 ministr zahraničí J. Q. Adams prohlásil, že *„Ony jsou tím největším stoupencem svobody a nezávislosti mezi všemi, ale jsou tímto bojovníkem a obhájcem pouze samy pro sebe“*.¹¹ A zamysleme se tedy nad tímto výrokem. Kdyby Spojené státy americké zůstaly navždy izolovány od ostatních zemí, ať evropských, či asijských, mohli by ze svého kontinentu jako doposud řídit chod dnešního světa? Kdyby se

---

¹⁰GADDIS, J. L. *Studená válka*. 1. vyd. Praha: Sloart, 2006, s. 17-27.

¹¹GADDIS, J. L. *Studená válka*. 1. vyd. Praha: Sloart, 2006, s. 17-27.

neodehrála I. a II. světová válka, bylo by vše jinak? Spojené státy představovali a dodnes stále jsou symbolem ideálu kapitalistického světa a v čele se sochou svobody ukazují celému světu svou nezávislost a svobodu. Možná spíše navenek, než ve skutečnosti jsou. A to, že nezůstaly navždy izolovanými od všech, jim velice prospělo, stali se ikonou evropských států, které toužili aspoň z poloviny být takoví, jako oni. Americká vyspělá ekonomika dala dohromady ne jeden evropský stát. Na druhou stranu si ale byli velice dobře vědomi toho, že jejich hospodářská výpomoc přispěje ke značné závislosti na nich a tím ještě více ukážou světu svou nepostradatelnost. Spojené státy možná toužily ponechat „zlý svět“ jeho vlastnímu osudu, sotva však mohly svět zastavit a vystoupit z něj. Teprve s I. světovou válkou se Spojené státy americké od tohoto postoje odvrátily. Woodrow Willson se velmi obával, že by mohla nastat situace, kdy Německo porazí Velkou Británii a Francii, a proto se snažil přesvědčit své krajany k nasazení americké vojenské síly, čímž by obnovil rovnováhu sil v Evropě. A tím by byla podpořena jeho myšlenka: „*Je nutné zajistit, aby svět byl bezpečný pro demokracii*“. Vítězství v I. světové válce z Američanů neudělalo celosvětovou velmoc, jak si zpočátku představovaly, nýbrž většinu obyvatel utvrdila v tom, že přílišná angažovanost je značně nebezpečná.¹²

Prezident Roosevelt měl čtyři nejdůležitější válečné cíle. Prvním zásadním cílem byla pomoc spojencům, hlavně Velké Británii, Sovětskému svazu a nacionalistické Číně, protože žádná jiná cesta k vítězství neexistovala. Spojené státy totiž nemohly bojovat proti Německu a Japonsku samotné. Druhým bodem bylo zajistit spojeneckou spolupráci při poválečném uspořádání, protože bez ní by se jen ztěžka dal uchovat trvalý mír. Třetí cíl se týkal povahy tohoto uspořádání, jelikož Roosevelt očekával, že spojenci Ameriky přijmou takové řešení, které pomůže odstranit nejpravděpodobnější příčiny budoucích válek. Hlavním předpokladem bylo vytvořit novou organizaci kolektivní bezpečnosti, která by měla dostatečnou autoritu k odstranění, popřípadě k potrestání případného agresora a globálně zajistit ekonomiku do takové míry, aby se už nadále neopakovala světová hospodářská krize.¹³

Po těchto skutečnostech pak nastala druhá vlna převratů, která značně ovlivnila chod celého světa. Z dnešního pohledu by se dalo jen obtížně soudit, zda by výsledek

---

¹²GADDIS, J. L. *Studená válka*. 1. vyd. Praha: Sloart, 2006, s. 17-27.

¹³GADDIS, J. L. *Studená válka*. 1. vyd. Praha: Sloart, 2006, s. 17-27.

poválečného soupeření mezi Východem a Západem mohl dopadnout jinak. Sovětsko – americké soupeření bylo zřejmě nevyhnutelné, protože ani jedna strana nebyla ochotna ustoupit druhé. Mnoho spisovatelů a novinářů se domnívá, že za průběh Studené války nesou odpovědnost jak Spojené státy, tak Sovětský svaz. Obě země byly obrovské velmoci a ani jeden se nechtěl podřizovat tomu druhému, což je celkem pochopitelné. Rusko si kolem sebe vytvořilo jakési „mocenské vakuum“, stejně tak i Spojené státy. Sovětský svaz se snažil různými prostředky prosazovat svůj vliv v Evropě. Spojené státy přišly s nápadem humanitárně – politické pomoci, čili Marshallovým plánem, který měl přinést do světa víru v kapitalismus.

2.3 Sovětský svaz „evropským gigantem“

Dobytí Berlína Rudou armádou na přelomu dubna a května roku 1945 ukázalo, že se Sovětský svaz stal obrovským gigantem, který bude silně ovlivňovat vývoj zemí střední a jihovýchodní Evropy včetně samotného Německa. Zásah ve válce proti Japonsku v srpnu roku 1945 pak potvrdil, že se stal světovou velmocí, i když značně „pošramocenou“ válkou, tedy s omezeným vlivem. Po II. světové válce si Sovětský svaz začal vytvářet tzv. impérium států ve střední a východní Evropě, které bylo pod jeho přímým vlivem. Toto velké seskupení států Albánie, Bulharska, Československa, Maďarska, Polska, Rumunska, Sovětského svazu a Východního Německa se brzy stalo známé jako „sovětský blok“, bezpochyby tyto státy značně posílili jeho postavení ve světě a dali mu nové příležitosti a možnosti.

Z politické mapy světa zmizela řada velkých mocností jako Německo, Itálie, Japonsko a některé drobnější státy. Spojené státy byly ekonomicky nejsilnějším státem světa, zatímco ostatní země utrpěly za války těžké ztráty, americká ekonomika prudce expandovala a plně využila své možnosti. Hrubý domácí produkt USA vzrostl z 209,4 mld. dolarů v roce 1939 na 355,3 mld. dolarů v roce 1945 a tvořil skoro polovinu hrubého domácího produktu celého světa. S 6 % světové populace Spojené státy vytvářely 46 % světové výroby elektrické energie, 48 % rozhlasových přijímačů, 54 % telefonů a americké společnosti dohlížely na 60 % tehdejších ložisek ropy. Přes rychlou demobilizaci měly Spojené státy nejsilnější válečné námořnictvo a letectvo a až do roku 1949 měly monopol na jaderné zbraně, až

do zmiňovaného incidentu o „ruské špionáži“ v Los Alamos, i potom si však udržovaly veliký technologický náskok před SSSR.¹⁴

Celkový hrubý národní produkt a hrubý národní produkt na obyvatele jednotlivých mocností v roce 1950 (v dolarech z roku 1964)

Mocnosti	Celkový hrubý národní produkt (v mld.)	HDP na obyvatele
Spojené státy	381	2 536
Sovětský svaz	126	699
Velká Británie	71	1 393
Francie	50	1 172
SRN	48	1 001
Japonsko	32	382
Itálie	29	626

Zdroj: Kennedy P., Vzestup a pád velmocí. Ekonomické změny a vojenské konflikty v letech 1500-2000, Praha 1996, s. 447¹⁵

Mocenskou základnu Sovětského svazu nebylo možné srovnávat s americkou, za války utrpěl Sovětský svaz nebývalé ztráty, a i když do roku 1950 více méně obnovu dokončil, výše jeho národního důchodu v této době byla asi třetinová proti hrubému domácímu produktu Spojených států. Třetím vítězným státem a obrovskou velmocí zároveň byla v roce 1945 Velká Británie, jejíž válečné úsilí bylo pozoruhodné a ministerský předseda Winston S. Churchill se stal symbolem nepokoření a odporu vůči hitlerovskému Německu a hrál i důležitou roli ve vztazích Velké trojky. VB však také vyšla z války značně finančně vyčerpaná, po válce měla státní dluh ve výši 3,35 mld. liber a musela se obrátit na USA s žádostí o velkou půjčku. Spojené státy svou výpomoc

¹⁴VYKOUKAL, J. LITERA, B. *Východ vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989*. 1. vyd. Praha: Libri, 2004, s. 60-252.

¹⁵VYKOUKAL, J. LITERA, B. *Východ vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989*. 1. vyd. Praha: Libri, 2000, s. 60-252.

podmínily konvertibilitou libry k dolaru, avšak po jejím zavedení se britské ekonomické potíže ještě zvýšily, takže konvertibilita byla v nejbližší době pozastavena.

Špatný ekonomický stav VB ovlivňoval i ten fakt, že měla velké množství závazků téměř po celém světě a její mezinárodní vliv prudce klesal. Francie, která v roce 1940 utrpěla zdrcující porážku, i přes velkou snahu generála Charlese de Gaulla již nikdy nedosáhla postavení, které měla před válkou. Francie, stejně tak, jako Velká Británie měla obrovské ekonomické problémy, způsobené rozkladem koloniální říše. Velká Británie, Francie a ostatní evropské státy se velice obávaly nástupu izolacionismu ve Spojených státech, které byly jediným zdrojem finanční a ekonomické pomoci, i vojenské ochrany a to byl jeden z hlavních důvodů, proč se evropské státy snažily udržet USA v Evropě. Mezinárodní vztahy po II. světové válce prošly mnoha vývojovými etapami, od válečné spolupráce, až k ostrému soupeření velmocí, tedy ve studenou válku. Na konci II. světové války již žádná velmoc, až s výjimkou Francie nechtěla rozdělení Německa, také Sovětský svaz v této době prosazoval vytvoření silné německé ústřední vlády, která by byla schopna zajistit dodávky náhrad, na nichž měl výrazný zájem a jejímž prostřednictvím by mohl posílit svůj vliv v ostatních oblastech. Na Postupimské poradě byly dohodnuty základní principy reformy Německa, čili demilitarizace, denacifikace, v ekonomickém oboru dekartelizace a demokratizace. V otázce náhrad nebylo dosaženo plné shody. SSSR požadoval náhradu ve výši 10 mld. dolarů, ale USA a VB se po zkušenostech s reparacemi z I. světové války obávaly, že pokud by sovětské požadavky byly přílišné, musely by Německo samy sanovat, bylo tedy rozhodnuto, že každá mocnost bude čerpat reparace z vlastního okupačního pásma. Sovětský svaz měl část reparací dostávat ze západních oblastí, ty však byly omezeny a Moskva neměla vliv na jejich výši. Zásadní svár střetů se týkal otázky čerpání německých reparací, která silně ovlivnila politiku Spojených států a pomohla k rozvoji studené války.¹⁶

2.4 „Sovětizace“ střední a východní Evropy

„Tato válka není taková, jako bývala kdysi: kdokoli okupuje nějaké území, nastolí v něm vlastní společenský řád. Každý zavede vlastní systém všude tam, kam až postoupí jeho armády: Jinak to být nemůže.“¹⁷

¹⁶ WEGS, J.R., LADRECH, R. *Evropa po roce 1945*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2002, s. 34-70.

¹⁷ WEGS, J.R., LADRECH, R. *Evropa po roce 1945*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2002, s. 34-70.

Stalin měl v úmyslu použít střední a východní Evropu jako nárazníkovou zónu mezi Sovětským svazem a německým územím, hodně dobře si uvědomoval rozvrat a slabost své země po roce 1945. Velmi se obával svých západních spojenců, zejména pak pokud šlo o Německo. Spoléhal se na to, že ovládnutím střední a východní Evropy může těmto státům zabránit, aby se staly buď přímými účastníky, nebo předpolím opětovného útoku na Sovětský svaz. Země, které bojovaly proti Sovětskému svazu, musely platit reparace a byly začleněny do sovětského hospodářského systému jako zdroj levného zboží, zejména surovin. Jednotlivé státy musely Sovětům prodávat produkty za nízké ceny, čímž umožňovaly sovětským továrnám produkovat s nízkými náklady, ale vysokými výnosy. Množství středoevropských podniků bylo nuceno spolupracovat se sovětskými.

V prvních poválečných letech se zdálo, že Moskva povoluje některým středoevropským a východoevropským státům notnou míru politické samostatnosti, ovšem jen tehdy, pokud je nepovažovala za eventuální hrozbu pro svou bezpečnost a vedoucí úlohu v komunistickém bloku a pokud s ní tyto státy v ekonomické sféře ochotně spolupracovaly. V zemích, jako bylo Maďarsko či Československo, působily po nějaký čas koaliční vlády. Někteří historici se domnívají, že maďarská nezávislost byla možná jakýmsi výměnným obchodem za Polsko, který měl zmírnit odpor Západu, když se Stalin snažil zlikvidovat veškerou polskou opozici.

S výjimkou Polska a Východního Německa Stalin nesouhlasil s rychlým převzetím vlivu komunisty, a to z několika důvodů. První příčinou bylo to, že nechtěl vyprovokovat západ k intervenci, za druhé se chtěl vyhnout násilnému odporu vůči komunismu, neboť to by vyvolalo nutnost zásahu hojných sovětských sil a zničilo by iluzi, že komunistické strany jsou ve střední a východní Evropě velice populární, což byl častý argument Sovětů. A Zatřetí stále doufal ve finanční pomoc Spojených států, věřil, že půjčka Sovětskému svazu by ve skutečnosti pomohla i Spojeným státům, neboť zvýšená poptávka po zboží by zvýšila poptávku i po pracovní síle.¹⁸

2.4.1 První rozdělení Evropy – Východní blok

V září roku 1947 Stalin zakládá Kominformu (obdobu předválečné Komunistické internacionály), prostřednictvím které může kontrolovat dění v zemích východního bloku. Komunistické strany západních zemí vyzývá, aby iniciativně usilovaly o převzetí moci.

¹⁸WEGS, J.R., LADRECH, R. *Evropa po roce 1945*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2002, s. 34-70.

- **Československo**

Válečné, ale i poválečné dějiny Československa se začaly utvářet již v průběhu mnichovské krize na podzim roku 1938 a v jejím důsledku došlo k postupnému rozpadu předválečné republiky na několik částí, z nichž každá žila svým vlastním politickým životem v závislosti na státu, kterému podléhala. Po přijetí mnichovské dohody a polského ultimáta byly 1. října roku 1938 odstoupeny Německu a Polsku pohraniční regiony. Válka také značně ovlivnila myšlení ve společnosti, to bylo ovlivněno úlohou SSSR a také politickým vývojem ve 30. letech, a tak logicky posílily levicové strany a jejich názory. Tento trend nebyl jenom v Československu, ale celosvětově byla pravice na ústupu. Tyto okolnosti vynesly do vlády KSČ, která se po válce ohromnou rychlostí rozrůstala a nabývala na síle. Chtěla z Československa vytvořit socialistický stát po vzoru Sovětského svazu.¹⁹

I v zemi jako Československo byl Stalin ochoten udržet skutečnou koaliční vládu, třebaže během osvobozování Československa Rudou armádou a bezprostředně poté převzaly moc v zemi komunisty ovládané národní tábory. Vzhledem k ojedinělým vztahům, které byly mezi Stalinem a poválečným prezidentem Benešem, souhlasil s návratem členů exilové londýnské vlády do ČSR v květnu roku 1945. Stalin si byl dobře vědom toho, že komunistická strana byla v Československu i před válkou významnou politickou silou, a proto doufal, že svobodně zvolená vláda nebude zaujímat k Sovětskému svazu nepřátelský postoj. Mnohé naznačuje tomu, že v tomto případě neměl žádný předem připravený plán pro konečnou sovětizaci země a že chtěl podobně jako v Maďarsku postupovat pomalu, aby odvrátil pozornost Západu od svých kroků v Polsku.

- **Polsko**

Spory mezi východem a západem kvůli Polsku mají své dávné kořeny už během války. Posléze, co bylo Polsko v roce 1939 napadeno nejprve Německem a ihned Sovětským svazem, uprchly zbytky polské vlády a armády do Francie a poté do Velké

---

¹⁹ VYKOUKAL, J. LITERA, B. *Východ vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989*. 1. vyd. Praha: Libri, 2000, s. 36-39

Británie. Po celou dobu války vyžadoval Stalin od polské exilové vlády v Londýně souhlas s přičleněním východní části Polska k SSSR. Tento krok považoval za zcela logický, už kvůli tomu, že značnou část tamního obyvatelstva tvořili Ukrajinci nebo Bělorusové a také proto, že právě tuto oblast Rusko ztratilo v roce 1920 během občanské války. Exilová vláda se ale zdráhala přijít o území, která sovětská armáda dobyla, zatímco Polsko svádělo smrtelný zápas s Německem, a proto v únoru roku 1944 se rozhodla čelit sovětské agresi. Stalin se velice obával o ztrátu území a s tím související posouvání nepřátel na ruské pásmo a proto se rozhodl zlikvidovat polský nekomunistický odboj. Polský výbor národního osvobození byl zvenčí podporován Moskvou a na domácí půdě sovětskými jednotkami, tudíž neměl koncem války v Polsku žádného rovnocenného soupeře. Prvního ledna roku 1945 se prohlásil za prozatímní vládu Polska a na Jaltské konferenci v únoru roku 1945 západní státy tuto vládu schválily pod podmínkou, že v ní budou zastoupeni i někteří členové londýnské exilové vlády a že v zemi co nejrychleji uskuteční svobodné volby. Moskva tedy souhlasila s tím, aby v kabinetu kromě sedmnácti komunistů zasedli i čtyři členové londýnské vlády. Později mezi rokem 1946 – 1947 komunisté jinou stranu než - li komunistickou neakceptovali a Polsko bylo donuceno k nepřijetí Marshallova plánu ze strachu ze států západní Evropy.

- **Rumunsko**

Vzhledem ke strategické poloze Rumunska a k jeho dřívějšímu protisovětskému postoji byla situace země podobná jako v Polsku. Stalinův požadavek byl zcela jasný, vytvořit takovou vládu, která by byla přátelská vůči Moskvě, což původně podpořil jak Churchill, tak Roosevelt, ale to se poněkud odlišovalo s pozdější žádostí západu na vznik demokratických vlád a vypsání svobodných voleb v celé východní a střední Evropě. Vzhledem k velké popularitě rumunského krále Michala, který v roce 1944 svrhnul fašistický režim, si Sovětský svaz byl vědom toho, že musí postupovat velice

pomalu a umírněně. V opačném případě by totiž mohlo dojít k nepokojům a k vyhocení situace mezi východem a západem. Rusko tedy začalo postupovat pomalu, ale přesto dosti rázně, uvědomovali si oblíbenost rumunského krále, a proto přišel příkaz z Moskvy, k vytvoření koaliční vlády, kde komunisté také měli své místo, převážně pak v otázkách hospodářství, vnitra a obrany. Doposud se situace v Rumunsku táhla ve znamení svobody, až na osudný rok 1947, kdy komunisté začali zcela otevřeně útočit proti celé opozici, jejíž představitelé byli obviněni z přísluhování americkému imperialismu. Od téhož roku začala probíhat skutečná kolektivizace zemědělství a znárodnování průmyslu.

- **Bulharsko**

Vzájemné vztahy mezi Ruskem a Bulharskem byli vždy přátelské. Bulharsko bylo velice zavázáno Sovětskému svazu, když je v 19. století osvobodili od Turků a vděčili jim i za osvobození od Němců v roce 1944. Bulhaři svrhli fašistický režim, když se sověti přiblížili k jejich hranicím. Rusové se obávali, že by bulharští obyvatelé mohli být spojenci s Německem a to poskytlo Rusku záminku k okupaci země a k vytvoření koaliční vlády Vlastenecké fronty, která měla podporu Moskvy. V roce 1947 komunisté ve Vlastenecké frontě nezískali většinové postavení, avšak zástupci nekomunistických stran v ní rychle začali ztrácet své pozice. Do konce roku 1948 už komunisté převzali v zemi veškerou moc, vytlačili zbylé nekomunistické ministry z kabinetu a donutili sociální demokraty, aby se s nimi sloučili v Bulharskou

- **Maďarsko**

Kvůli strategickému významu i podílu Maďarska v hitlerovské koalici si Moskva přála, aby také tady byla vytvořena vláda plně podřízená Sovětskému svazu. Musela však postupovat velmi obezřetně, protože zde působila Spojenecká kontrolní komise a navíc byla vázána dohodou s Chuchillem o rozdělení jurisdikce rovným dílem. Na

rozdíl od ostatních států zde Stalin nepožadoval, aby komunisté ve vládě ihned obsadili křeslo ministra vnitra, zodpovídali jen za ministerstva obchodu a zemědělství, ale právě post ministerstva zemědělství, kde zastával svou funkci liberální komunistka Imre Nagy, umožnil komunistické straně posílit její pozice. Vláda začala vyvlastňováním velkostatků i církevní půdy a rozdělila ji mezi 642 000 rolníků. Když v roce 1945 se na nátlak Sovětů stal ministrem vnitra komunistka Imre Nagy, získala komunistická strana kontrolu nad policií a bezpečnostními složkami. Úplným dovršením komunistické moci se stal rok 1949, kdy byla vyhlášena Maďarská lidová republika.²⁰

- **NDR – Německá demokratická republika**

Další příčinou sváru mezi Východem a Západem bylo Německo, kudy po II. světové válce vedla tzv. „železná opona. V roce 1949 vznikly na jeho území dva zcela odlišné německé státy. Německá spolková republika byla pod záštitou západoevropské kapitalistické země a Německá demokratická republika zapadala pod vedení Sovětského svazu.²¹ V březnu roku 1949 byla schválena ústava sovětské okupační zóny a v září byla vyhlášena Německá spolková republika, načež 7. října 1949 jako odezva na tento čin byla vyhlášena se svolením sovětského svazu Německá demokratická republika. Jejím prvním prezidentem se stal Wilhelm Pieck s předsedou vlády Ottem Grotewohlem a současně byla založena Národní fronta demokratického Německa, sdružující všechny strany masové organizace. V prosinci roku 1949 prošlo velkou reformou soudnictví Německé demokratické republiky, které se čím dál více zaměřovalo na stíhání politických přestupků a v roce 1950 bylo souzeno 78 000 politických trestných činů, z nichž několik bylo zakončeno rozsudkem smrti. Od roku 1952 se Německá demokratická republika začala „opevňovat“ i navenek, na 1 393 km dlouhých hranicích se Spolkovou republikou Německo byla postupně zřizována soustava záseků, bariér z ostatních drátů, minových polí a posléze také samostřílných systémů, které zabraňovaly emigraci obyvatel z „demokratické republiky“.²²

---

²⁰ WEGS, J.R., LADRECH, R. *Evropa po roce 1945*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2002, s. 34-70.

²¹ ONDRÁČKOVÁ, D.J. *Německá demokratická republika*. [online]. 2008 [cit. 2009-11-15]. Available from www: <<http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=359>>.

²² VYKOUKAL, J. LITERA, B. *Východ vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989*. 1. vyd. Praha: Libri, 2000, s. 60-252.

2.5 „Amerikanizace“ zemí západní Evropy

Američané se velice obávali šířícího se komunistického nebezpečí, především v podobě vzniku sovětského bloku ve východní a střední Evropě a vítězné čínské revoluce. Když vztahy mezi Sověty a západní Evropou ochladly, dospělo transatlantické společenství k vytvoření vojenské aliance. V březnu roku 1948 podepsaly Británie, Francie a státy Beneluxu padesátiletou smlouvu o vojenské a ekonomické spolupráci. V červnu senát schválil rezoluci, která ukládala vládě vytvořit společný obranný pakt a 4. dubna roku 1949 podepsali diplomaté ve Washingtonu Severoatlantický pakt. V něm bylo zastoupeno 12 zemí. Řecko a Turecko se k alianci připojily v roce 1952, SRN v roce 1955 a Španělsko v roce 1952. Smlouva stvrzovala, že útok na jeden ze zúčastněných států bude považován za útok na všechny a předpokládala vznik rady NATO, která může podle potřeby rozhodnout o dalších institucích. V září roku 1950 se rada rozhodla vytvořit společenství, které by spojilo západoevropské síly, Varšavská smlouva byla jakousi východoevropskou obdobou NATO.²³

Jaderný monopol a po roce 1949 pouze jaderná převaha nedávaly Spojeným státům žádný pocit bezpečí, jelikož postrádaly obzvláště v západní Evropě existenci adekvátní vojenské síly schopné čelit mohutné sovětské převaze v konvenčních zbraních. Navíc vnitropolitická situace v mnoha západních evropských zemích zůstávala i nadále explozivní a nikdo nedokázal předem říci, zda v nejbližších týdnech nebo měsících nedojde k novým sociálním otřesům.²⁴ Když si komunisté zabezpečili vládu v Číně, získala americká zpravodajská služba v září roku 1949 důkaz, že Sověti provedli atomovou explozi. Atomová bomba v rukou Sovětů byla impulsem k americkému přehodnocení světové strategické rovnováhy a strach, aby je Rusové nepředěšili, donutil Trumana v roce 1950, aby dal podnět k sestrojení vodíkové bomby, která je mnohem efektivnější, než byla bomba použitá v Hirošimě.²⁵

---

²³TINDALL, GEORGE. *Dějiny spojených států amerických*. 1. Vyd. Praha: Lidové noviny, 2000, s.638-639

²⁴NÁLEVKA, VLADIMÍR. *Studená válka*. 1. vyd. Praha: Triton, s. 46-47

²⁵TINDALL, GEORGE. *Dějiny spojených států amerických*. 1. Vyd. Praha: Lidové noviny, 2000, s.643

2.5.1 První rozdělení Evropy - Západní blok

Washingtonskou smlouvu podepsalo v dubnu roku 1949 dvanáct států: Spojené státy americké, Kanada, Velká Británie, Francie, Itálie, Portugalsko, země Beneluxu, Dánsko, Norsko, Island.

- **Velká Británie**

Velká Británie byla státem, v níž jako jedné z mála vládla Labouristická strana a kde byly provedeny ty nejzákladnější a podstatné ekonomické a sociální přeměny. Poválečná situace nutila vládu vylepšovat sociální systém a znárodnit určitá průmyslová odvětví a služby. Tzv. Beveridgův plán, přijatý dolní sněmovnou měl pozvednout morálku obyvatel a sliboval všem občanům minimální mzdu a jednotný systém sociálního zabezpečení. Tento plán byl kladně přijat širokým okruhem v tisku i veřejností, avšak až do konce války byl odložen stranou. I hned po skončení války tu opět byla položena otázka sociálního zabezpečení, která se stala středem zájmu veřejnosti. Hospodářský rozkvět v poválečném období brzdily i velké výdaje na zahraniční politiku. Británie nesla hlavní otěže nákladů spojených s bojem proti levicovým silám v řecké občanské válce, a to až do roku 1947, kdy byla vyhlášena Trumanova doktrína, která poskytla finanční podporu Řecku a Turecku.

- **Francie**

Problémy, kterým musela čelit Francie byly mnohem závažnější, než ty, kterým musela čelit Velká Británie. Francie se potýkala nejen se závažnými finančními problémy, kvůli nimž byla zcela závislá na Spojených státech, ale i s rozvráceným hospodářstvím, infrastrukturou, sociální a politickou nestabilitou. Do roku 1947 se francouzská vláda snažila zachovávat nestranný postoj jak vůči Moskvě, tak vůči Washingtonu. V dubnu roku 1947 se ministr zahraničí Bidault pokusil získat podporu Sovětů pro ideu oddělení Porúří od Německa, francouzskou okupaci Porýní, přičlenění

Sárska k Francii a pro decentralizaci Německa, ale poté, co ho Stalin a Molotov na moskevské konferenci odmítli, obrátil se na Spojené státy. Z přijetí americké pomoci jasně vyplývalo, že se Francie bude muset vzdát veškerých svých plánů na získání části německého území a bude muset akceptovat americké a britské představy o ekonomickém oživení Německa.

- **Itálie**

Stejně tak jako Francie a Velká Británie, tak i Itálie během války a po válce zažila opětovné oživení levice, k čemuž také přispěl její protifašistický postoj. V roce 1943 Velká rada a král Viktor Emanuel III nahradili Benita Mussoliniho vládou maršála Pietra Badogliu. Od roku 1947 se členové komunistické strany a její stoupci z řad dělnické vrstvy na činnosti vládních koalic nepodíleli, avšak v šedesátých a sedmdesátých letech získali vliv v řadě provincií i na mnoha radnicích a volby v letech 1976 až 1987 jim vynesly důležité postavení v zákonodárných sborech.

- **Portugalsko**

Před válkou vládl v Portugalsku autoritativní režim, který byl ve srovnání se Španělskem zavedenější a ideologicky stabilnější. V roce 1928 byl ministrem financí vojenské vlády jmenován profesor politické ekonomie Antonio de Oliveira Salazar, který měl za úkol vyřešit aktuální portugalské finanční problémy. Do roku 1933 se z něj stal diktátor vojenského režimu a portugalská občané se podrobovali jeho vládě jen proto, že po třicetiletém období protivládních vzpour toužili po klidu, míru a bezpečí. Díky dlouholetému přátelství mezi Portugalskem a Británií a spojenecké smlouvě uzavřené mezi oběma státy nebyl na Salazara nikdy vyvíjen takový tlak jako na Franka, aby vstoupil do války po boku Osy. A díky tomuto přátelství v roce 1943 poskytl Spojeným státům a Británii vojenské základny na Azorských ostrovech a v roce 1944 ukončil dodávky strategického materiálu do Německa. Členstvím v NATO získalo Portugalsko mezinárodní posilu²⁶

- **Benelux**

---

²⁶WEGS, J.R., LADRECH, R. *Evropa po roce 1945*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2002, s. 34-70.

V novodobé historii byl Brusel dvakrát obsazen Německou armádou a tyto nešťastné zkušenosti způsobily, že po skončení II. světové války se stal jedním z center západoevropské integrační politiky.²⁷ Velké oblasti v Nizozemí, především Rotterdam a jeho okolí srovnaly se zemí německé bomby, ačkoli Belgie byla poškozena méně, zmítala se v politicko-kulturním konfliktu mezi radikálními a antiklerikálními francouzsky mluvícími Valony a konzervativními katolickými Vlány. V březnu roku 1948 byl podepsaný tzv. „Bruselký pakt“ o vzniku Západní unie a jednáním západoevropských zemí s USA o možném společném obranném systému, což vyústilo ve vznik NATO.

- **Skandinávie**

Pokud jde o skandinávské země, jen v Norsku a ve Finsku zažily válečné utrpení. Norsko přišlo o polovinu své obchodní flotily a Finsko utrpělo sovětskou invazí v roce 1939. Ztratilo velkou část svého území, které připadlo SSSR a neslo těžké okovy válečných reparací. V Norsku a Dánsku skončily tisíce německých kolaborantů ve vězení a stejně tak jako ve Finsku získali socialisté a agrární strany ve vládách většinu a komunistická síla politických stran po válce značně ochabla. Švédsko pod hrozbou invaze spolupracovalo za války s Německem, avšak formálně bylo neutrální, tudíž na rozdíl od většiny evropských států se nemuselo po válce potýkat s žádnými vážnějšími hospodářskými problémy.²⁸

3. Hospodářské oživení Evropy

„Předpokládat poválečný růst jako jeden z předem nepromyšlených dějinných momentů by bylo historicky nepodložené. Neboť to, co odlišovalo poválečnou éru od ostatních období hospodářských dějin, byl nejen hospodářský růst, ale i míra tohoto růstu, již se podařilo dosáhnout: míra vytvářená a podporovaná vládami i veřejností.“²⁹

Dvě desetiletí následující po roce 1948 přinesla působivé revoluční ekonomické změny, které položily základy tomu, co mnozí pozorovatelé začali nazývat „Novou Evropou“. Do roku 1960 Evropa obnovila své postavení jako vůdčí obchodní mocnost

---

²⁷ Časopis Karta. [online]. 1996 [cit. 2009-11-13]. Available from www: <<http://www.euruj.cz/brusel-hlavni-mesto-eu-a-belgie/>>

²⁸ WEGS, J.R., LADRECH, R. *Evropa po roce 1945*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2002, s. 34-70.

²⁹ WEGS, J.R., LADRECH, R. *Evropa po roce 1945*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2002, s.73-75

světa. Na světové průmyslové výrobě se podílela téměř jednou čtvrtinou a na světovém obchodu ze 40 %, v tomto směru pokračovala a své pozice si udržela: v roce 1994 tvořil její podíl na světové výrobě téměř pětinu a na obchodě 37 %.³⁰ Jen málokdo by se mohl domnívat, že ekonomický rozvoj bude postupovat tak rychle. Stejně tak byl i překvapivý proces integrace větší části Evropy, včetně bývalých vzájemných nepřátel, který ji od 1. ledna 1958 spojil do jednoho velkého hospodářského celku známého jako Evropské hospodářské společenství, či méně formálně jako Společný trh. Třebaže Evropské hospodářské společenství nedosáhlo všeho, co se od něj ze začátku očekávalo, a i přesto, že se rychlost růstu na sklonku šedesátých let výrazně zpomalovala, v osmdesátých letech některé vyspělé evropské země předčily v bohatství a blahobytu dokonce i Spojené státy.

Hospodářský rozmach v mnoha směrech stimulovala válka. V troskách pokrývajících na jejím sklonku velké oblasti Evropy zůstaly stát hojné průmyslové závody, které potřebovaly jen malé nápravy a ihned mohly začít znovu vyrábět. Zcela zničeno nebo vážně poškozeno bylo jen 20 % evropských továren.³¹ Škody po bombardování v některých případech představovaly jakousi hnací sílu dlouhodobého ekonomického vzrůstu. Systematické útoky na rezidenční čtvrti vyžadovaly rekonstrukce celých měst, což přineslo rozvoj stavebnictví. Navíc výrobní kapacity útočících států měly i během války stále vzestupnou tendenci. Skupina německých expertů odhadla, že i po reparacích a demontáži se dlouhodobá aktiva německého průmyslu zvýšila od roku 1936 do roku 1945 o sedm miliard německých marek.³² S tímto nárůstem výrobních kapacit a při současném nedostatku konzumního zboží po celé Evropě tak byly jedinou vážnou překážkou rychlého rozvoje jen nedostatečné finanční zdroje. Válečné ztráty na strojním zařízení, vybavení a budovách se posléze ukázaly jako dodatečná výhoda, jelikož umožnily Evropě modernizovat a tím vybudovat vysoce konkurenceschopný průmysl. Poškození velké části dopravní sítě urychlilo celkovou modernizaci většiny národních železničních systémů. Francie zrušila zbytečné spoje, odstranila úzkokolejné tratě a elektrifikovala jednu pětinu tratí. Francouzské dráhy jsou nyní podstatně delší a rychlejší než britské a jsou schopny přepravovat zboží s podstatně nižšími náklady.³³

³⁰ WEGS, J.R., LADRECH, R. *Evropa po roce 1945*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2002, s.73-75

³¹ WEGS, J.R., LADRECH, R. *Evropa po roce 1945*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2002, s.73-75

³² WEGS, J.R., LADRECH, R. *Evropa po roce 1945*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2002, s.73-75

³³ WEGS, J.R., LADRECH, R. *Evropa po roce 1945*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2002, s.73-75

3.1 Trumanova doktrína

Průběh veškerých událostí urychlila řecká a turecká krize. Občanská válka v Řecku měla své kořeny v konečné fázi protifašistického zápasu. V říjnu roku 1944 Stalin souhlasil s převažujícím vlivem Velké Británie v celé této oblasti a přiměl řeckou levici k uzavření kompromisu s pravicovými a monarchistickými silami. Dohoda ve Varkíze z 12. února 1945 však nic zásadního nevyřešila a zřejmě otevřela cestu k novému konfliktu. V okamžiku, kdy Stalin zpochybnil možnost poválečné spolupráce antihitlerovské koalice, distancoval se i od předchozího souhlasu s rozvíjením britské aktivity v Řecku a souhlasil s obnovením ofenzivního kurzu tamní komunistické strany, který na jaře roku 1946 vyústil v občanskou válku.³⁴ 12. března 1947 Truman vyhlásil program vojenské a hospodářské pomoci Řecku a Turecku, k čemuž ho přimělo nečekané oznámení britské vlády pouhé dva týdny předtím, že už dále není schopna nést náklady, které pomoc těmto zemím vyžaduje. Učinil tak pozoruhodně otevřeným způsobem, když jednoznačně potvrdil, že: „*Nyní se politikou Spojených států musí stát pomoc svobodným národům, které kladou odpor ozbrojeným menšinám nebo zahraničním silám, které je chtějí zotročit.*“³⁵ Velká Británie totiž neustála dvojnásobnou tíhu hospodářské krize a mnohostranné angažovanosti ve Středomoří, Blízkém Východu, Indickém subkontinentu, Malajsku a v zimě 1946-1947 zkolabovala. V právě zmiňovaném únoru předal britský velvyslanec ve Washingtonu státnímu podtajemníkovi D. Achesanovi nótu své vlády, ve které bylo stručně oznámeno, že k 31. březnu 1947 zastaví Velká Británie ekonomickou a vojenskou pomoc Řecku i Turecku. K tomuto termínu také z Řecka stáhne své jednotky a o týden později jednala o řecké otázce špička Státního departmentu.³⁶ Po svědomité přípravě se 12. března 1947 obrátil prezident Harry Truman na Kongres USA s jasnou představou americké role ve světovém dění. Prohlásil: „*Myslím, že Spojené státy jsou povinny podpořit svobodné národy odolávající pokusům ozbrojených menšin usilujících o jejich podrobení nebo tlakům přicházejícím zvenčí.*“ *Myslím, že jsme povinni pomoci svobodným národům vytvářet svůj osud vlastníma rukama v ekonomické a finanční podpoře, která je nezbytná pro dosažení jejich hospodářské stability, a tudíž i vyrovnaného politického života*“.³⁷

³⁴ NÁLEVKA, VLADIMÍR. *Studená válka*. 1. vyd. Praha: Triton, s. 17-21

³⁵ GADDIS, J. L. *Studená válka*. 1. vyd. Praha: Sloart, 2006, s. 38-40

³⁶ NÁLEVKA, VLADIMÍR. *Studená válka*. 1. vyd. Praha: Triton, s. 17-21

³⁷ GADDIS, J. L. *Studená válka*. 1. vyd. Praha: Sloart, 2006, s. 38-40

Celosvětové záležitosti, které se v poválečné době nikdy neztratily z centra pozornosti, se vmísily do Trumanova druhého období stejně jako do prvního. Ve svém nástupním projevu Truman žádal, aby zahraniční politika spočívala na čtyřech pilířích: Spojených národech, Marshallova plánu, organizaci NATO a novém plánu technické výpomoci rozvojovým zemím světa, jakémsi globálním Marshallově plánu, který vešel ve známost jako „čtvrtý bod“. Tento program pomoci poválečnému světu započal v roce 1950 a byla na něj vyčleněna nevelká částka pětatřiceti milionů dolarů, avšak jeho cíle se nikdy nenaplnily. Kromě jiného i proto, že Trumanovu pozornost brzy připoutaly jiné problémy. Hlavním rysem Ameriky po II. světové válce byla ohromná prosperita. Po nečekaně krátkém období poválečné recese se začalo hospodářství mimořádně rychle rozvíjet. Hrubý národní produkt se mezi lety 1945 a 1960 takřka zdvojnásobil a šedesátá léta zaznamenala dokonce ještě výraznější rozkvět ekonomiky. Dvě desetiletí po roce 1945 žilo společenské myšlení v představě nekonečného růstu bohatství. Tento hospodářský růst spoluvytvářelo několik faktorů. Překonání hospodářské deprese bylo důsledkem federálních výdajů na vojenské účely za druhé světové války a tento trend díky studené válce a dalšímu zvyšování vojenských výdajů během korejského konfliktu pokračoval. Vědecké výzkumy spojené s válečným průmyslem napomáhaly rozvoji nových atraktivních průmyslových odvětví poválečné éry, jako byl průmysl chemický, elektrotechnický a letecký. Většina ostatních bývalých průmyslových velmocí: Anglie, Francie, Německo, Japonsko, Rusko byla válkou zdevastována, takže američtí výrobci získali na mezinárodních trzích monopolní postavení. Mimo toho se mezi lety 1945 – 1955 díky využití nové a efektivnější techniky zvýšila produktivita práce amerického dělníka o třicet pět procent. Hlavním motorem popohánějícím hospodářský rozvoj byla dlouhodobě neuspokojená poptávka po spotřebním zboží. Američané během války odkládali výdaje za hlavní ekonomické statky, jako jsou automobily a domy, a tím

ušetřili přes 150 miliard dolarů. Nyní se vrhli na nákupy. Podobně odkládala řada mladých lidí založení rodiny a nyní doháněla ztracený čas. Proto Spojené státy po II. světové válce zažily jak populační explozi, tak i nákupní horečku. Blahobyt po II. světové válce se od předchozích období prosperity lišil čím dál více všeobecným rozšiřováním. Přestože ještě existovaly ostrůvky venkovské i městské bídy, které se později v šedesátých letech bouřily, málokdo byl schopen je v převažujícím nadbytku padesátých let zaregistrovat.³⁸

3.2 Vývoj Marshallova plánu

„Tento plán bude stát naši zemi miliardy dolarů. Zatíží amerického daňového poplatníka. Vyžádá si oběti dnes, abychom se mohli zítra těšit bezpečnosti a míru.“³⁹

Marshall čím dál více pozornosti upíral k hospodářskému stavu válkou zničené Evropy, kde byly desítky milionů lidí bez práce a nálety zničená města. Uvědomoval si, že politická stabilita jde ruku v ruce s prosperujícím hospodářstvím a že není možné stále posílat do Evropy peníze, aniž by existovala nějaká rozsáhlejší koncepce. Částka zasláná Řecku a Turecku byla pouze výrazem akutní potřeby. Pokud by se však situace nelepšila, hrozilo nebezpečí šíření komunismu do západní Evropy. Kritická situace byla nejen ve Francii a Itálii, kde byli komunisté dokonce ve vládě, ale nejistý byl také vývoj v Německu. Zde Stalin zdržoval veškerá jednání o jeho novém uspořádání. Byl si velmi dobře vědom, že čas hraje pro něj. A podle tradičního komunistického hesla „*čím hůře, tím lépe pro nás*“ čekal, že mu sílící komunistické hnutí v Německu zajistí kontrolu nad

---

³⁸ TINDALL, GEORGE. *Dějiny spojených států amerických*. 1. Vyd. Praha: Lidové noviny, 2000, s. 637 - 642

³⁹ ESNER, J. *Marshallův plán*. [online]. , 01.02. 2002 [cit. 2009-12-30]. Available from www: <http://studena.valka.cz/marshalluv_plan1.htm>

touto zemí. Toto všechno si Marshall, který již během svého působení v Číně získal další zkušenosti s komunisty, uvědomoval. Hospodářská situace v Evropě byla zoufalá. Do toho ještě přišlo hrozivé sucho v roce 1946 a nesmírně krutá zima v roce 1947. Tu pocítila zejména severní Evropa. OSN neměla zdroje na odvrácení této situace. Zdroje v rámci UNRRA byly naprosto nedostačující a zahrnovaly pouze potraviny a léky pro ty nejzoufalejší situace. Zvolení generála Marshalla mělo velký význam. Jeho jméno mu umožnilo významným způsobem ovlivňovat Kongres. Než však mohl využít svůj vliv na Kongres, musel nejprve připravit plán na pomoc zničené Evropě. Důležitou roli měl sehrát Politický plánovací štáb. Do jeho čela byl postaven bývalý vyslanec v Moskvě George Kennan.⁴⁰

Hned po svém nástupu na ministerstvo zahraničí musel Marshall řešit celou řadu zahraničně politických a vojenských problémů. Na únorové schůzce s Trumanem, Achesonem a senátorem Vandenbergem museli jednat o situaci v Turecku a zejména v Řecku. Během jednání došlo ke shodě demokratů i republikánů v otázce podpory zmiňovaných zemí. Na jejich podporu byla vyčleněna částka 400 milionů dolarů.⁴¹ Dle očekávání se 5. 6. 1947 sešlo na Harvardu téměř úplné zastoupení vlivných absolventů této univerzity, kteří od Marshalla očekávali spíše bilanční, než programové zamyšlení. Státní tajemník začal mluvit klidně a bez emoce: „*Nemusím vám, pánové říkat, že situace ve světě je velmi vážná. To musí být zřejmě každému inteligentnímu člověku... Evropská obchodní struktura se během války zcela rozpadla. Obnova byla vážně přibržděna tím, že dva roky po skončení nepřátelství nebyly dojednány mírové smlouvy s Německem a Rakouskem.*“⁴²

Ti, kteří toho dne na harvardské univerzitě projevu zatleskali, většinou nevěděli, že se vlastně jedná o novou programovou deklaraci zahraniční politiky. Zástupce BBC Leonard Miall se rozhodl, že pasáže z projevu G. C. Marshalla natočí a vzápětí pak odvysílá. Britský ministr zahraničí E. Bevin slyšel čistě shodou okolností projev v rozhlase a zareagoval ještě dříve, než dostal oficiální ověřený text. Ihned informoval G. Bidaulta a pak kontaktoval v Moskvě V. M. Molotova, jemuž nabídl, aby se všichni tři sešli 23. června v Paříži k projednání americké nabídky. Také Polsko a Československo projevívaly nebývalý zájem, avšak reakce Moskvy byla poněkud

⁴⁰BARRON, D. *George C. Marshall foundation.*, 2009 [cit. 2009-12-30]. Available from www: <<http://www.marshallfoundation.org/support/sponsors.html>>

⁴¹ESNER, J. *Marshallův plán, Nové uspořádání světa.* [online]., 17.03. 2009 [cit. 2010-01-10]. Available from www: <http://www.kcprymarov.estranky.cz/clanky/vyznamne_-zname-osobnosti/marshalluv-plan_-nove-usporadani-sveta_-general-george-c_-marshall>

⁴²WANNER, J. *George. C. Marshall.* 1. vyd. Praha: FINIDR, 1998, s. 309-311

chladnější. Komentář Pravdy Ukrajiny ze dne 11. června zněl takto: „*Washington si na základě výprodejních cen některých evropských zemí vymyslel plán na odkoupení celé evropské pevniny.*“⁴³ Dne 16. června pak označil moskevský rozhlas Marshallův plán za pouhé pokračování Trumanovy doktríny, avšak ani nevyloučil svou spoluúčast na tomto plánu a Molotov vyjádřil souhlas se schůzkou v Paříži.⁴⁴

- **Struktura pomoci Evropským státům**

Část kapitálu k počáteční rekonstrukci a modernizaci evropského průmyslu poskytly Spojené státy, především prostřednictvím Marshallova plánu, který v roce 1947 vyšel vstříc zoufalé potřebě Evropy získat finanční zdroje na zahájení obnovy. Bez této pomoci by ctižádostivý ekonomický program zahájený v roce 1945 zkrachoval. Spojené státy nabídly tuto podporu, s cílem dosáhnout hospodářské i politické integrace, jež by Evropě umožnila odrazit očividnou komunistickou hrozbu. V tomto rozhodnutí sehrály nezanedbatelnou roli vlastní americké zájmy, neboť finančně ozdravená Evropa znamenala pro americké výrobky obrovské odbytiště. Dalším důvodem byl také soucit s válkou postiženými Evropany, i vědomí, že by se jim mělo pomoci víc než po I. světové válce. Do roku 1947 tak Spojené státy poskytly Evropě pomoc ve výši 15,5 miliard dolarů, z čehož 6,8 miliard tvořily především přímé dary. Hlavní část však představovaly prostředky z Marshallova plánu, které od roku 1947 dosáhly částky 23 miliard dolarů. V roce 1949, kdy Spojené státy zasáhla recese, byla Evropa schopná sama financovat svou industrializaci. Díky tomuto hospodářskému oživení rychle rostl export, zejména v SRN. V roce 1949 se oproti předchozímu roku německý vývoz

---

⁴³ TINDALL, GEORGE. *Dějiny spojených států amerických*. 1. Vyd. Praha: Lidové noviny, 2000, s.637-652

⁴⁴ WANNER, J. *George C. Marshall*. 1.vyd. Praha: Paseka, 1998, s. 302-309

zdvojnásobil a v roce 1950 se jeho objem zvýšil o dalších 75 %. Někteří experti předpokládali, že rychlý hospodářský růst bude jen krátkodobým jevem. Nicméně ukazatele růstu nebyly na počátku šedesátých let o mnoho nižší, než v období 1948 až 1954. Pravidelné střídání konjunktur a krizí, typické pro předválečné hospodářství, už nebylo pro poválečnou Evropu charakteristické. Šlo právě o tento dlouhodobý trvalý růst, který se stal později ve Spojených státech amerických předmětem studia s cílem zvýšit domácí tempo růstu nad 3% až ke 4% ročního růstu z let šedesátých. Ačkoli se někteří ekonomové pokoušeli vybrat jednu či dvě hlavní příčiny tohoto vývoje, ukazuje, že jich byla celá řada.

I když významným primárním podnětem byl nepochybně Marshallův plán, nejdůležitějším faktorem stimuluujícím po roce 1949 hospodářský růst byl stále se zvyšující objem zahraničního obchodu, který se projevil s rostoucím vývozem, stoupajícími příjmy obyvatel a vyšší domácí poptávkou. Pro Evropany bylo klíčové odstranění obchodních bariér v rámci Evropské platební unie, Evropské společenství uhlí a oceli, Společné zemědělské politiky a po roce 1958 v rámci Evropského hospodářského společenství.

3.3 Jednání v Paříži

„Místo poválečné jednoty velmocí – politické i hospodářské – je tu naprostý rozkol. Na jedné straně stojí Sovětský svaz se svými satelity a na druhé ostatní svět. Jsou tu, stručně řečeno, dva světy místo jednoho.“⁴⁵

Vláda Spojených států byla ochotna dát evropským zemím velkou hospodářskou pomoc za předpokladu koordinace svých rekonstrukčních plánů, aby z ní měla prospěch Evropa jako celek. Cílem tohoto plánu je "nasytit hladové a zabránit šíření komunismu". Většina evropských zemí viděla v Marshallově plánu velkou a

---

⁴⁵ GADDIS, J. L. *Studená válka*. 1. vyd. Praha: Slovart, 2006, s.82

neopakovatelnou šanci na poválečnou obnovu svých ekonomik a tak se také rozhodly ji plně využít. I když Sovětský svaz s účastí předem souhlasil, šlo o jakýsi zastírací manévr. K předběžným poradám do Paříže odcestoval pouze sám Molotov, aby město s velkým povykem 2. července opustil a nechal se slyšet, že se Sovětský svaz plánu nezúčastní, protože plánovaná pomoc měla plynout mimo jiné i do západních okupačních zón Německa. V pondělí 7. července, po kladné odezvě francouzské a britské vlády, se i československá vláda na návrh ministra zahraničních věcí Jana Masaryka jednomyslně usnesla přijmout pozvání k účasti na pařížské konferenci o přípravách na přijetí Marshallova plánu. Tímto jednomyslných akceptováním dali i komunističtí ministři Gottwaldovy vlády jednoznačně najevo, že poválečné Československo Američany nabízenou pomoc potřebuje. Ve středu 9. července odjíždí do Moskvy velká vládní delegace složená z předsedy vlády Klementa Gottwalda, ministra zahraničních věcí Jana Masaryka, ministra spravedlnosti Prokopa Drtiny, generálního tajemníka ministerstva zahraničních věcí Arnošta Heidricha, vedoucího úřadu předsedy vlády Reimana a vyslance Borka. O několik dní později byl do Kremlu povolán Gottwald, který měl s sebou mimo jiné dopis prezidenta určený Stalinovi, ve kterém Beneš vysvětloval, proč je pro Československo nutné se na Marshallovu plánu podílet. Jestli Gottwalda přijal Stalin nebo Molotov není známo. Jisté je jen to, že v Kremlu nepobyl dlouho a vrátil se ve značně rozčileném stavu. Ve 23 hod. shodného dne se konalo přijetí u Stalina. Vedle Gottwalda se ho také zúčastnili Masaryk, Drtina, Heidrich a čs. velvyslanec v Moskvě Jiří Horák. Za sovětskou stranu se účastnili Stalin, Molotov a Bodrov. Z jednání bylo zjevně patrné, že se Sovětský svaz staví proti podílení Československa na Marsahllově plánu. Ultimátum znělo jasně: „*Pokud Československo svůj souhlas neodvolá do 10. července do 16:00, bude to mít vážné důsledky pro vztahy mezi oběma zeměmi.*“⁴⁶ Ani slova Jana Masaryka, který se pokusil Stalinovi vysvětlit, že československý postoj není namířen proti Sovětskému svazu byly zcela zbytečná. Gottwald ihned po navrácení z Kremlu odeslal do Prahy telegram o Stalinově požadavku a instruoval svého zástupce ve vládě Širokého, aby požadovaná odpověď dorazila do Moskvy včas, a aby hned ráno zajel se slovenským politikem Clementisem k Benešovi a vyžádal si jeho souhlas k odmítnutí Marshallova plánu. Stalin označil za cíl sovětské politiky dostat Američany z Evropy i z Asie a Marshallův plán je tedy v rozporu se zájmy Sovětského svazu i jeho spojenců. Počítal s tím, že

---

⁴⁶ VLČEK, T. *Marshallův plán*. [online].[cit. 2010-01-08]. Available from www: <<http://www.totalita.cz/vysvetlivky/marshall.php>>

oslabená Francie a Anglie nebudou moci odporovat „komunisasi“ Evropy. Stalin dal Československé vládě ultimátum: do 11. 7. do 4 hod. odpoledne musí odvolat svoji účast na pařížské konferenci! Po zásahu Stalina naše vláda, za nepřítomnosti několika členů, 10. 7. své prvotní rozhodnutí jednomyslně zvrátila. Po opuštění Kremlu Jan Masaryk prohodil: „Finis Bohemiae.“⁴⁷ Delegace si uvědomila, že pro Moskvu je v ČSR možný jen čistý komunismus. Jak mohl dát Beneš souhlas se Stalinovým požadavkem? V noci na 10. 7. 1947 dostal prezident silný záchvat mrtvice a byl v naprostém bezvědomí, když ho v Sezimově Ústí navštívili Široký s Klementisem, aby si vyžádali jeho podpis. Sovětský brutální zásah do rozhodování československé vlády byl i hrubým zásahem do naší státní suverenity. Den 10. července 1947 je po Mnichovu rozhodným datem druhé Československé katastrofy.⁴⁸ Komunistický blok reagoval založením své vlastní hospodářské organizace – Rady vzájemné hospodářské pomoci (RVHP) - v roce 1949.⁴⁹

Dne 12. července se pořádala pařížská konference o přípravách přijetí plánu. Zástupci šestnácti států, které se schůzky účastnily a později také plán přijaly: Francie, Itálie, Velká Británie, Belgie, Finsko, Nizozemsko, Lucembursko, Norsko, Irsko, Island, Portugalsko, Rakousko, Řecko, Švédsko, Švýcarsko a Turecko, vyzvali státy střední a východní Evropy k přijetí Marshallova plánu tím, že dveře zůstávají nadále otevřené a ujistili je, že plán nebude žádným způsobem zasahovat do vnitřních věcí jednotlivých států. To vše už bylo marné. Sovětský svaz měl dotyčné státy pod svou kontrolou. Od osudného dne, nebo-li července roku 1947 se propast mezi svobodným západem a Sověty řízeným východem zásadním způsobem prohloubila a vize Jana Masaryka o poválečném Československu jako „mostem mezi západem a východem“ byla přijetím Stalinova diktátu ta tam. Jednání byla velmi tvrdá. Další vývoj v Evropě dával za pravdu všem, kteří varovali před komunistickým nebezpečím.⁵⁰ V únoru 1948 se chopili moci v Československu komunisté. Marshallovi také pomohla nevyjasněná smrt Jana Masaryka. I pod tíhou převratu v Československu potvrdil 14. března Marshallův plán americký Senát v poměru hlasů 69 proti 17. 31. března jej jednomyslně schválila Sněmovna reprezentantů. Poté jej stvrdil svým podpisem prezident Truman.

⁴⁷ VLČEK, T. *Marshallův plán*. [online]. [cit. 2010-01-08]. Available from www: <<http://www.totalita.cz/vysvetlivky/marshall.php>>

⁴⁸ PAVLOVCOVÁ, V. *Věrní zůstaneme*. [online]. [cit. 2010-01-08]. Available from www: <http://www.kpv-praha15.wz.cz/kpv_zpravodaj_clanek26.htm>

⁴⁹ VLČEK, T. *Marshallův plán*. [online]. [cit. 2010-01-08]. Available from www: <<http://www.totalita.cz/vysvetlivky/marshall.php>>

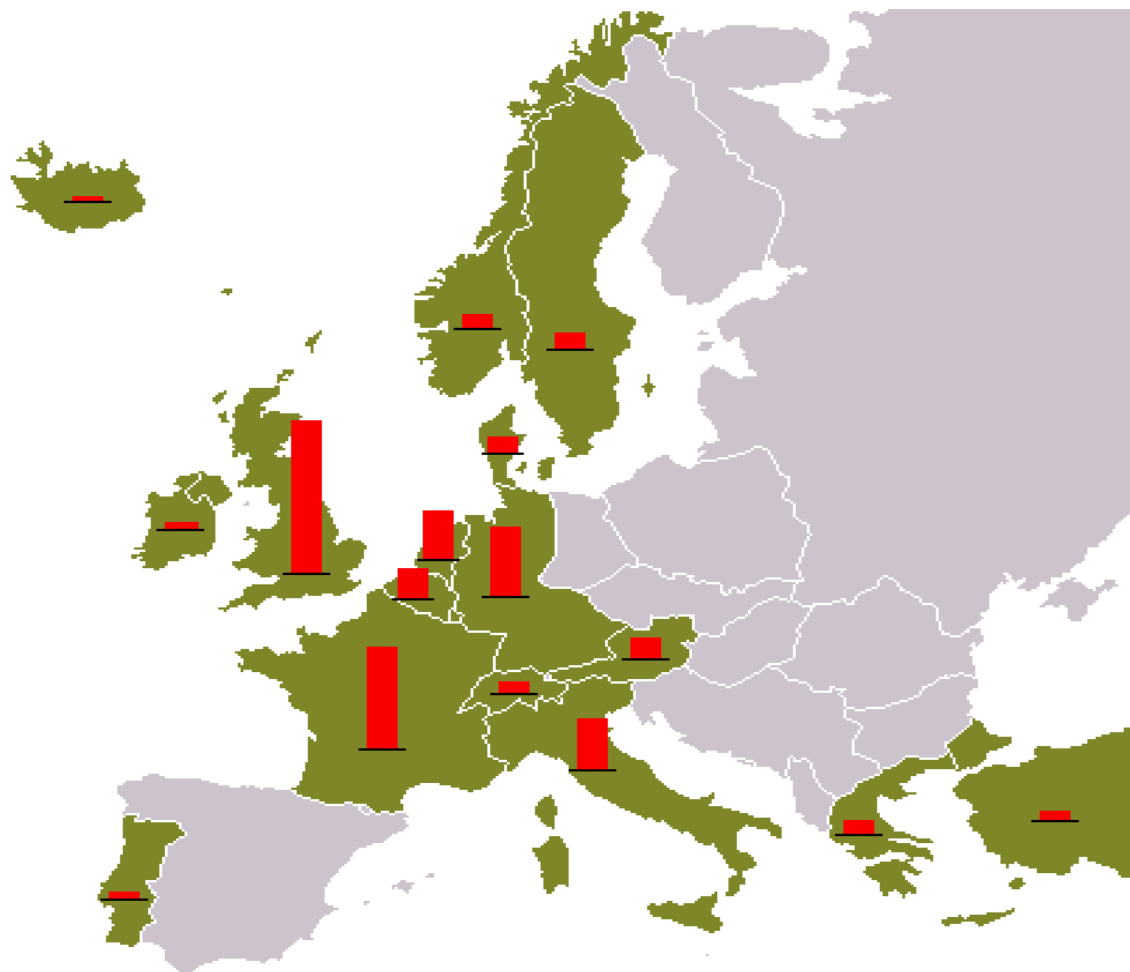
⁵⁰ VLČEK, T. *Marshallův plán*. [online]. [cit. 2010-01-08]. Available from www: <<http://www.totalita.cz/vysvetlivky/marshall.php>>

Plán hospodářské obnovy Evropy, běžně známý jako Marshallův plán, dostal zelenou. Prvních pět miliard bylo uvolněno již počátkem dubna. Realizací Marshallova plánu byla pověřena nově vzniklá organizace – Organizace pro evropskou hospodářskou spolupráci (OEEC). Americký dozor nad dodržováním plánu měl Úřad pro hospodářskou spolupráci. V každé evropské zemi podílející se na Marshallově plánu pak byla otevřena mise E.C.A. Nebyl by to však Stalin, aby se nepokusil situaci spojencům zkomplikovat. 24. června 1948 nechal uzavřít všechny přístupové komunikace k západnímu Berlínu. Američané pak museli demonstrovat svou vzdušnou převahu a zahájili grandiózní letecký most. Spolková republika Německo, vzniklá ze západních sektorů okupovaného Německa, vstoupila oficiálně do OEEC. Při této příležitosti se poprvé od války setkali němečtí a francouzští představitelé. Na Francouze velmi zapůsobil projev německého delegáta, který byl pronesen ve francouzštině. Zde pak byl položen základní kámen ke spolupráci obou, po staletí znesvářených, národů. Marshallův plán se po Trumanově podpisu rozeběhl. Američané vyslali některé své odborníky do Evropy, aby zjistili tamní podmínky. Ti byli ovšem někdy až šokováni situací v evropských podnicích. Viděli spoustu zastaralých technologií, nízkou produktivitu práce, ale i špatné vztahy mezi zaměstnavateli a zaměstnanci. O tom všem pak pochopitelně v USA informovali. Výsledkem bylo, že do USA přicestovalo z Evropy na 25 000 dělníků, dělnických předáku i manažerů na několikaměsíční stáž. Ne vše probíhalo bez problémů. Komunisté v Západních zemích se snažili neustále všemi způsoby narušovat americkou pomoc. Od klasických demonstrací až po blokování výkladu amerického materiálu v evropských přístavech. Nejproblematičtější situace byla ve Francii a Itálii. Ve Francii, kde komunisté v poválečných volbách získali čtvrtinu všech hlasů, propukla vlna stávek. Komunisté, kteří je podporovali, museli nakonec vládu opustit a situace se mohla pozvolna stabilizovat. To byla samozřejmě podmínka poskytnutí americké pomoci. V Itálii se podařilo eliminovat komunistické nebezpečí v roce 1948, kdy byli v dubnových volbách nakonec drtivě poraženi po masivní protikomunistické kampani ze strany pravicové opozice a katolické církve. Relativní stability bylo dosaženo a Itálie mohla čerpat pomoc z fondů Marshallova plánu.⁵¹

---

⁵¹ ESNER, J. *Marshallův plán*. [online]. , 01.02. 2002 [cit. 2009-12-30]. Available from www: <http://studena.valka.cz/marshalluv_plan1.htm>

Mapka ukazuje země, které přijaly Marshallův plán (zeleně). Červené sloupce vykazují relativní míru celkové obdržené pomoci

Zdroj: *Marshallův plán*. [online]. , 09.10. 2008 [cit. 2010-01-15]. Available from [www: <http://www.skvelestranky.estranky.cz/clanky/smlouvy_-plany_-dohody/marshalluv-plan>](http://www.skvelestranky.estranky.cz/clanky/smlouvy_-plany_-dohody/marshalluv-plan)

3.4 Důsledky Marshallova plánu

Po dvou letech americké pomoci začalo ozdravení evropského průmyslu. To samozřejmě nadále omezovalo vliv extremistů. Situace v západní Evropě se stabilizovala. Byly již vidět první výsledky. Zlepšila se situace měst a především venkova - díky novým strojům. Každý stát podle svých plánů a potřeb čerpal finanční prostředky z fondů Marshallova plánu. V první fázi šlo zejména o potraviny. Největší část prostředků byla využita na nákup strojů od amerických firem. Jen málokdy se čerpaly přímo peníze. Většina finančních prostředků tak vlastně Spojené státy nikdy neopustila. Projekt Marshallova plánu po čtyřech letech skončil. Sám Marshall se

s agendou rozloučil velmi brzy po jeho vzniku. Postupně pak jej opouštěli i další průkopníci – A. Harriman či A.C. Hoffman. Ten při svém odchodu řekl: „*Od roku 1947 jsme ukázali komunistům a jiným cynikům, že za první společně můžeme úspěšně nastartovat hospodářskou obnovu západní Evropy a za druhé že společně můžeme položit základy bezpečnosti proti útoku na naše atlantické společenství.*“⁵² Celkově stál americké daňové poplatníky přes 13 miliard dolarů. Hospodářský růst šel samozřejmě ruku v ruce s politickou stabilitou. Tím, že se situace občanů zlepšila, byl samozřejmě oslaben vliv komunistů. Stalinovy plány tak nakonec ztroskotaly. Marshallův plán byl dalším krokem vedoucím k rozdělení Evropy a studené válce. To však nebylo Marshallovou chybou. On připravoval plán obnovy pro všechny, kteří o to budou stát. To, že Stalin ještě více k sobě přitáhl své satelity a napomohl tak rozdělení Evropy však padá výhradně na jeho hlavu, nikoli Marshallovu. Marshallův plán měl samozřejmě pozitivní dopad i na americké obchodníky, kteří svým zbožím zaplavili evropský trh. Marshall již od počátku kladl důraz na to, aby iniciativa přišla z Evropy. Tím donutil evropské země ke vzájemnému dialogu a spolupráci. To nebylo nic jednoduchého, neboť se jednalo o národy ještě před čtyřmi pěti lety nepřátelské. Přesto se mu to povedlo.⁵³

Většina zemí vytvářela dlouhodobé plány a zaváděla centrální plánování ve státních institucích. Francie, Belgie, Rakousko, Itálie, Švédsko, Norsko a Nizozemí přijaly do roku 1960 různé podoby dlouhodobého plánování. V nich se však na rozdíl od socialistických států nestanovovaly výrobní kvóty, ani se nerozdělovaly suroviny a investice. Plány sloužily jen jako jakési všeobecné vodítko pro příští ekonomický rozvoj a poskytovaly finanční pomoc odvětvím stimulujícím růst. Míra státních zásahů do ekonomiky nebyl v evropských státech rozhodně stejná. Ve Francii k tomu byly vytvořeny podmínky již v předválečném období za vlády Lidové fronty, po válce se

---

⁵² ESNER, J. *Marshallův plán*. [online]. , 01.02. 2002 [cit. 2010-01-20]. Available from [www: <http://studena.valka.cz/marshalluv_plan1.htm>](http://studena.valka.cz/marshalluv_plan1.htm)

⁵³ ESNER, J. *Marshallův plán*. [online]. , 01.02. 2002 [cit. 2010-01-20]. Available from [www: <http://studena.valka.cz/marshalluv_plan1.htm>](http://studena.valka.cz/marshalluv_plan1.htm)

další zbraní vlády stala nová státní plánovací komise založená Jeanem Monnetem. Jeho plán předpokládal použití německého uhlí a koksu, což mělo zvýšit konkurenceschopnost francouzského průmyslu na mezinárodních trzích. Ihned však Francie pochopila, že uhelné doly a železárny z Porúří nebudou mezinárodní, nýbrž zůstanou pod německou kontrolou. Monnetův projekt logicky vyústil v těsnou spolupráci Francie s Německem a posléze přirozeně vedl k plánu Roberta Schumana založit Evropské společenství uhlí a oceli, jež by pro těžký průmysl sjednocovalo zdroje zemí později sdružených v EHS. Velká Británie, historicky spjatá s liberálními zásadami, přijímala plánování jen zvolna a s rozpaky. Teprve vážně ekonomické problémy, které si vynutily opakované zásahy státu, přiměly v roce 1961 britské představitele k rozhodnutí plánování zavést. Švédsko ihned po skončení války založilo Úřad pracovní poptávky, na jehož půdě zaměstnavatelé a pracující v souladu s požadavkem plné zaměstnanosti plánovali další rozkvět a investice do ekonomiky. Jedinou částečnou výjimku představovalo Německo. V reakci na zakročení nacistů do výroby a na naléhání západních spojenců se první pováleční západoněmečtí ekonomové snažili odejmout státu právo kontroly nad průmyslem, nicméně vláda zasahovala do ekonomiky pokaždé, když poskytovala dotace, levné úvěry nebo daňové úlevy vybraným zvýhodňovaným podnikům.⁵⁴

4. Politické a hospodářské rozdíly západních a východních států v 50. a 60. letech

Od roku 1948 do konce 60. let byl politický vývoj v Evropě do značné míry určován rychlým ekonomickým růstem v západní Evropě a zlepšujícími se vztahy mezi Východem a Západem. Vládnoucí umírněné strany napravo od středu se po roce 1948 dokázaly vyhnout hlubším hospodářským potížím, a tak je levice vážně neohrožovala. Rostoucí blahobyt spojený s rozšiřováním výhod sociálního státu s plnou zaměstnaností tlumil požadavky na skutečně revoluční politické změny. Levicové strany, které přišly o moc v důsledku zlepšující se ekonomické situace i kvůli vlastní až příliš revoluční rétorice, se začaly přiklánět spíše k reformní než k revoluční politice. V čele socialistických stran se objevili noví vůdci: umírnění reformisté, jako například Willy Brandt v SRN. Jenom komunistické strany ve Francii a Itálii podporované převážně dělnickou třídou i nadále prosazovaly revoluční myšlenky a cíle, ovšem pouze slovy, nikoli pak činy. Jejich zaujetí však rázem ochladlo, když Sovětský svaz v roce 1956

⁵⁴ WEGS, J.R., LADRECH, R. *Evropa po roce 1945*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2002, s. 77-78

krvavě potlačil povstání v Maďarsku. V 60. letech se sociálnědemokratické strany v Itálii a Německu udržely u moci díky tomu, že ustoupily od svých dřívějších idejí, přerušily své styky s revolucionáři a změnily se v reformní strany typu britské Labouristické strany či skandinávských sociálních demokratů. V zahraniční politice vedlo hospodářské vzkříšení a zmírnění mezinárodního napětí během studené války k tomu, že Evropa postupně znovu nabyla ztracené sebevědomí a začala omezovat vliv Spojených států, což platilo především pro de Gaullovu Francii. Do konce šedesátých let se Evropa rozdělila na řadu různých ekonomických organizací a měla mnoho hospodářských tváří. Mezi rozvinutým průmyslovým západem a severem a převážně zemědělským zaostalým jihem existovala řada markantních rozdílů. Ekonomické změny začaly probíhat ve Španělsku, avšak Portugalska a Řecka se příliš nedotkly. Pracovní příležitosti v továrnách na severu, trpících nedostatkem pracovních sil, byly jedním z prostředků, který pomohl malé části obyvatel. Také finanční příspěvky dělníků a jejich rodinám představovaly jistý stimul, nemohly však dlouhodobě nahrazovat modernizaci domácí ekonomiky. V zemědělství emigrace mnohdy vedla k jistému zlepšení, protože přebytečné obyvatelstvo se odstěhovalo, na druhé straně se však rozsáhlé oblasti fakticky vylidnily, půda zůstávala ležet ladem, zemědělská produkce klesala a potraviny se musely dovážet, což opět zvyšovala náklady. To, že cestování za prací má jen krátkodobý pozitivní dopad bylo zvláště patrné v 70. letech, kdy recese v západoevropských zemích donutila mnoho migrantů k návratu domů.⁵⁵

4.1 Východní společenství

„Srdce Leninova soudruha a tvůrčího pokračovatele Leninových idejí a cílů, moudrého učitele a vůdce strany a lidu, přestalo bít. Stalinovo jméno je nekonečně drahé naší straně, sovětskému lidu, pracujícím na celém světě.“⁵⁶

- **Sovětský svaz**

Po počátečním úspěchu Evropského programu obnovy založil Sovětský svaz v lednu 1949 Radu vzájemné hospodářské pomoci ve snaze propojit ekonomiky svých východoevropských satelitů a dát jim prvek soudržnosti. Členy rady vzájemné hospodářské pomoci se stali Albánie, Bulharsko, Rumunsko a Maďarsko, Československo, Polsko a NDR. Navenek byla Rada vzájemné hospodářské pomoci

⁵⁵ WEGS, J.R., LADRECH, R. *Evropa po roce 1945*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2002, s.87

⁵⁶ WEGS, J.R., LADRECH, R. *Evropa po roce 1945*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2002, s.128

orientována na koordinaci hospodářského rozvoje komunistických zemí a na podporu efektivnější dělby práce mezi nimi, ovšem ve skutečnosti ji Sovětský svaz využíval k tomu, aby posílil ekonomickou závislost svých satelitů na sobě. Místo, aby se rozvíjel systém mnohostranného obchodování, jak se dělo v západní Evropě, uskutečňovala se většina obchodní výměny v rámci Rady vzájemné hospodářské pomoci na dvoustranném základě.⁵⁷ Vývoj sovětského bloku po roce 1953 lze souhrnně a asi nejvýstižněji označit jako jeho první komplexní krizi. Toto zhoršení se ovšem ve svých projevech lišilo, pokud srovnáme Sovětský svaz a zbytek bloku nebo jednotlivé země bloku mezi sebou. Bezprostřední příčinou této krize byla bez pochyby Stalinova smrt. Sovětský systém na počátku 50. let byl v řadě ohledů odlišný od toho systému, který Stalin vytvářel do 30. let. V důsledku války se rozvolnily vazby mezi jeho součástmi – armáda, bezpečnost, vojsko – průmyslový komplex, které získaly určitou autonomii jak vůči sobě navzájem, tak vůči stárnoucímu Stalinovi. Sovětský představitel tak již nebyl schopen uskutečnit čistky v předchozím stylu a rozsahu, aby tyto autonomní sektory sovětské společnosti zbavil jejich dosavadního lidského obsazení, využil strachu a touhy po kariéře a nahradil staré lidi novými. Po Stalinově smrti 5. března 1953 došlo v Sovětském svazu k bezprecedentnímu pokusu o změnu dosavadního způsobu vládnutí, i když vlastní podstata systému zůstala nedotčena. Transformace byly vynuceny vnitřními kontradikcemi systému, nikoliv vnějšími tlaky. Během posledních let Stalinovy diktatury dosáhl totalitní režim svých nejzazších limitů, za které již nebylo možné jít bez rizika narušení samotné sociální, a dokonce biologické podstaty společnosti. Nekonečný proud represí ničil všechny vrstvy obyvatelstva, od vládnoucí elity až po ty, kteří v pracovních a jiných táborech stáli mimo ni. Používání teroru jako sociálního nástroje řešení všech problémů však již nepřinášelo žádoucí výsledky a stávalo se kontraproduktivním.⁵⁸

- **Maďarsko**

Maďarský politický a ekonomický vývoj před rokem 1956 byl věrným obrazem situace v Sovětském svazu. Malenkovův nový kurs reprezentoval v Maďarsku Imre Nagy, který byl v červenci roku 1953 na nátlak Sovětů jmenován ministerským

---

⁵⁷ CAMERON, R. *Stručné ekonomické dějiny světa*. 1. vyd. Praha: Victoria Publishing, s. 438

⁵⁸ VYKOUKAL, J. LITERA, B. *Východ vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989*. 1. vyd. Praha: Libri, 2000, s. 298

předsedou, aby se pokusil napravit ty nejhorší důsledky „stalinismu“. Svůj hlavní úkol jasně viděl v oživení hospodářské stability a v opětné vrácení důvěry v komunismus. Jeho předchůdce v premiérském křesle Matyás Rákosi, který zůstal generálním tajemníkem Maďarské dělnické strany, přivedl svou orientací na rozvoj těžkého průmyslu na úkor ostatních odvětví Maďarsko na pokraj ekonomické katastrofy. Nagy začal orientovat zdroje do lehkého průmyslu a zastavil násilnou kolektivizaci zemědělství. Ekonomické uvolnění vedlo i k uvolnění společenskému.⁵⁹

V roce 1956 se stal v Maďarsku předsedou vlády Imre Nagy, který přislíbil rozsáhlé reformy včetně svobodných voleb. Oznamil také, že Maďarsko vystoupí z Varšavské smlouvy, což byl Sovětským svazem dirigovaný pakt, a požádal OSN o garantování věčné neutrality Maďarska na stejném základě, jak tomu bylo u Rakouska. To bylo na Sovětský svaz příliš. Dne 4. listopadu 1956 zahájily sovětské tanky a bombardéry soustředěný útok na Maďarsko, na který maďarský lid odpověděl povstáním. Maďarští dělníci a studenti získali zbraně od vlastních vojáků a statečně bojovali celých deset dnů proti převaze. Posléze, co Rusové znovu získali kontrolu a nastolili novou prosovětskou vládu, více než 150 000 lidí uteklo přes otevřené hranice do Rakouska a našlo útočiště na západě. Maďarské povstání jasně ukázalo, že ani „destalinizovaný“ Sovětský svaz nebyl připraven vzdát se svého impéria.⁶⁰

- **Čína**

Čínská lidová republika sice nebyla součástí sovětského bloku, ale nakrátko byla spojencem Sovětského svazu. Tato chudá země během II. světové války strašně trpěla. V době války spolupracovali čínští komunisté s nacionalistickým vůdcem Čankajškem, který vedl odpor proti Japoncům, ale zachovali si v severní Číně vlastní armádu, kterou doplňovali náborem z řad místních obyvatel a zbraněmi od Sovětského svazu. Získali si mnoho stoupenců mezi válkou unavenými rolníky. Po válce se obrátili proti Čankajškovi a v roce 1949 jej spolu s jeho stoupenci vyhnali na ostrov Tchaj-wan.

---

⁵⁹ WEGS, J.R., LADRECH, R. *Evropa po roce 1945*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2002, s. 135-136

⁶⁰ CAMERON, R. *Stručné ekonomické dějiny světa*. 1. vyd. Praha: Victoria Publishing, s.438-439

Opírajíce se o diktaturu jedné strany rozšířili komunisté zanedlouho svou kontrolu na celé území země a dosáhli takový stupeň centralizované moci, jaký nepoznala celá dlouhá historie čínského despotismu. Poté, co byla politická moc stabilizována, pustila se nová vláda do modernizace hospodářství a přestavby společnosti. Zprvu tolerovala jak soukromé majetky rolníků, tak omezené soukromé vlastnictví ve sféře obchodu a průmyslu, ale v roce 1953 začala kolektivizace zemědělství a plošné znárodnování průmyslu. I přesto, že vláda dosáhla pozoruhodných výsledků, stranické vedení nebylo spokojeno a v roce 1958 vyhlásilo tzv. „velký skok“, což mělo být intenzivní úsilí o dohnání průmyslově vyspělých ekonomik. Netrvalo tak dlouho a celý tento ambiciózní plán skončil katastrofálním neúspěchem. Obyvatelstvo nebylo schopno vydržet pracovní úsilí a oběti, které na něm požadovali vůdcové, a hladomor si vyžádal životy milionů lidí. V roce 1961 vláda přehodnotila svou politiku a obnovila rozvoj méně šíleným tempem. Hlavním cílem čínského komunistického vedení byla restrukturalizace společnosti, reforma myšlení, chování a kultury.⁶¹

- **Jugoslávie**

Právě Jugoslávie byla tou zemí, která sovětský model zpochybnila nejvíc. Vznik Svazu komunistů Jugoslávie částečně omezil tuhý stranický centralismus zasahující do všech sfér života společnosti. V ekonomice byla přijata celá řada kapitalistických metod, které měly stimulovat hospodářský rozkvět. Proto někteří komunističtí kritici nepovažovali „titoismus“ za nic víc, než za sociální demokracii západního typu. Neortodoxní prolínání komunistických a kapitalistických postupů v Jugoslávii většinou pramenilo z naléhavé potřeby bránit se obvinění z „úchytky“ a dále ze zásadně pragmatického přístupu komunistické hospodářské praxi. Zdálo se, že Chruščovo odsouzení stalinského kultu osobnosti a potvrzení teorie o „odlišných cestách socialismu“ přispěje k normalizaci vztahů obou zemí. Sovětské zakročení v Maďarsku, z něhož jedni obviňovali druhé, a následné snahy dosáhnout větší jednoty komunistického bloku však utvrdily Tita v přesvědčení, že musí i nadále přísně zachovávat zásadu národní nezávislosti. Chruščov ignoroval Titovo přání, aby Sovětský svaz zasáhl proti stalinistům ve vedení jednotlivých států sovětského bloku. Po maďarských událostech nabyl stalinismus v tomto regionu dokonce ještě zkostnatělejší podoby. Útoky na Jugoslávii ve sdělovacích prostředcích některých socialistických států spolu se zvýšeným ekonomickým tlakem nutily Tita přijmout militantnější ideologickou

---

⁶¹ CAMERON, R. *Stručné ekonomické dějiny světa*. 1. vyd. Praha: Victoria Publishing, s.439-440

pozici. Návrh nového programu Svazu komunistů Jugoslávie schválený na sjezdu v roce 1958 prohlašoval, že Jugoslávie se přiblížila idejím marxismu – leninismu víc než Sovětský svaz. Program navíc vyhlášoval, že komunistické nejsou jedinými tvůrci socialismu. To byl zřejmý pokus upevnit postavení Jugoslávie jako jakéhosi mostu mezi východem a západem a naznačit, že také západní sociální státy hledají vlastní cestu k socialismu. I přestože program nepřinesl žádné podstatné změny jugoslávské politiky, v Číně, Albánii a Rumunsku vyvolal ostrý odpor.⁶²

4.2 Západní společenství

„Francie hodlá opět suverénně vládnout svým vlastním územím, kde je v současnosti omezována neustálou přítomností spojeneckých vojsk a používáním svého vzdušného prostoru. Rovněž hodlá ukončit své členství ve vrchním velitelství a napříště nedávat své vojenské síly k dispozici NATO.“⁶³

- USA

Ve snaze zabránit Rusům ve vstupu na Střední východ, usilovala Eisenhowerova a Dullesova zahraniční politika o přátelské vztahy s Araby a snažila se odpoutat od Trumanovy a Achesonovy pozornosti k Izraeli a od podpory francouzských a britských obchodních zájmů. Už v roce 1955 dokončil Dulles spojeneckou frontu na severním pásu Středního východu. Pod americkým vedením vytvořila Británie s Irákem, Íránem, Tureckem a Pákistánem Pakt o Středním východě, neboli bagdáský pakt, jak se organizaci většinou říkalo. Spojení nejvýchodnějšího státu NATO Turecka s nejzápadnějším státem CENTO Pákistánem mělo na první pohled svou logiku, když však v roce 1959 vystoupil z Paktu o Středním východě jediný arabský člen Irák, bylo jasné, že se jedná o projekt nereálný od samého počátku. Navíc arabské státy ležící na

---

⁶² WEGS, J.R., LADRECH, R. *Evropa po roce 1945*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2002, s.139-140

⁶³ WEGS, J.R., LADRECH, R. *Evropa po roce 1945*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2002, s. 89

jih od severního pásu se k organizaci nepřipojily. Mezi ně patřily Egypt, Jordánsko, Sýrie, Libanon, Saudská Arábie, které byla členy Arabské ligy v letech 1948 – 1949 a bojovaly proti Izraeli a chtěly v boji pokračovat až do úplného zničení Izraele. V červenci roku 1958 se znovu dostal na povrch problém Středního východu. V té době měl již Eisenhower Kongresem odsouhlasenou takzvanou Eisenhowerovu doktrínu, která slibovala rozšíření ekonomické a vojenské pomoci národům Středního východu a použití ozbrojených sil v případě, že by některý z těchto národů potřeboval podporu proti vojenské komunistické agresi. Egyptský prezident Násir si v suezské krizi značně zlepšil pověst a v únoru roku 1958 spojil Egypt se Sýrií, čímž byla nakrátko vytvořena tzv. Sjednocená arabská republika. 14. července došlo v Iráku k levicovému převratu, který byl pravděpodobně podněcován Násirem a Sovětským svazem a byla svržena západně orientovaná vláda. Libanon, který se zmítal ve vnitřních konfliktech, se obrátil na Spojené státy s prosbou o podporu proti podobnému osudu. Eisenhower okamžitě vyslal do Libanonu pět tisíc mužů námořní pěchoty, kteří zaujali pozice v hlavním městě Bejrútu a na letišti. Jakmile se situace stabilizovala a libanonské frakce se dohodly na kompromisu, Američané odešli.⁶⁴

- **Francie**

V pozadí celého poválečného vývoje evropských zemí stála řada rozdlů, jimiž se od sebe jednotlivé státy lišily. Ba i v jedné zemi existovaly podstatné oblastní odlišnosti a problémy spojené s rychlým průmyslovým rozvojem, což se nejzřetelněji projevovalo ve Francii. Francouzskou ekonomiku zatěžovaly převážně drobné firmy se svými staletými tradicemi a postoji vyjádřenými větou: „*To, co mám, je možná malé, ale patří to jenom mně.*“ Majitelé těchto podniků, protestující proti koncentraci francouzského průmyslu se sdružili do Svazů malých a středních podnikatelů nebo se stali stoupenci poujadistického hnutí. Francouzský hospodářský zázrak započal ještě dříve, než se v roce 1958 vrátil k moci Charles de Gaulle. Francouzský HDP rostl po celou jednu dekádu o 4% ročně. Politická stabilita de Gaullova režimu a vhodné načasování devalvace franku v roce 1958, bezprostředně předcházející rychlé prosperitě světového obchodu, přispěly k dramatickému nárůstu objemu francouzského vývozu. Zlaté a devizové rezervy se vyhouply z pouhých 10 milionů franků, v roce 1959 na 28,6

---

⁶⁴ TINDALL, GEORGE. *Dějiny spojených států amerických*. 1. Vyd. Praha: Lidové noviny, 2000, s.682-684

miliard, na konci roku 1966.⁶⁵ V padesátých letech se na politické scéně vlády rychle střídaly, jak se problémy s koloniemi hromadily, avšak ani dílčí úspěchy v jejich řešení nebyly zárukou stabilní vlády. Premiér Mendés-France ukončil francouzské vojenské angažmá v Indočíně a v roce 1954 poskytl autonomii Tunisku, přesto musel o rok později rezignovat, když se mu nepodařilo změnit ekonomickou politiku své radikální strany a od liberalismu přejít k plánovanému hospodářství. Vládní koalice z roku 1956 vedená radikálem Mendés-France a socialistou Guy Molletem se neudržela u moci dlouho a padla počátkem roku 1957 pod tlakem pravicové opozice poté, co selhaly její pokusy o daňovou reformu. Později v roce 1958 ani samotnému de Gaullovi nebylo zcela jasné, čeho chce dosáhnout. Velký vliv na něho měla kritika ze zahraničí a možnost, že OSN odsoudí Francii za její akce v Alžírsku. To by však ohrozilo jeho plán vrátit Francii prestiž na světovém fóru. Vyzbrojen pravomocemi, jež mu poskytovala nová ústava, se mohl vypořádat s alžírským problémem se zvýšenou sebedůvěrou a znovu podřídil armádu kontrole vlády. Generál ve snaze získat podporu vojenských kruhů zpočátku nedával své úmysly příliš najevo, čímž vyvolal dojem, že chce Alžírsko pro Francii zachovat. V březnu roku 1959 zahájil vyčleňování francouzské námořní síly z kompetencí velení NATO ve Středomoří, což byl první krok vedoucí k vystoupení Francie z vojenských struktur NATO. Pokoření Moskvy během kubánské krize v roce 1962 a následující americko-sovětské akce směřující k uvolňování mezinárodního napětí utvrdily de Gaulla v přesvědčení, že sovětská hrozba je už za nimi.⁶⁶

- **Itálie**

I přes pomalý start zaznamenala italská ekonomika v letech 1950 - 1963 nejrychlejší tempo růstu ze všech západoevropských zemí s výjimkou SRN. Tento rozvoj se však týkal převážně severu Itálie, kde životní úroveň obyvatel odpovídá úrovni severoevropských států. Jižní Itálie až na několik malých a izolovaných průmyslových

---

⁶⁵ WEGS, J.R., LADRECH, R. *Evropa po roce 1945*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2002, s. 82-83

⁶⁶ WEGS, J.R., LADRECH, R. *Evropa po roce 1945*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2002, s. 95-99

území zůstala naopak zaostalým regionem. Hlavní příčinou rychlého poválečného rozkvětu italského hospodářství byla nepochybně koncentrace průmyslu a bankovníctví. Velké množství pracovních sil udržovalo mzdy na nízké úrovni a usnadňovalo italským výrobkům cestu na celosvětové trhy. V roce 1966 vydělávali Italové o polovinu méně, než západní Němci nebo Britové, jen díky tomu, že tisíce dělníků z jižní Itálie našlo práci v Německu, Švýcarsku či Francii, nedocházelo k vážným sociálním nepokojům. Rychlý nárůst domácí i zahraniční poptávky a koncentrace průmyslu vedly ke vzniku obrovských firem. V šedesátých letech vyráběla Itálie největší množství chladniček prodávaných v Evropském hospodářském prostoru a Fiat se stal největším producentem automobilů v Evropě. V samotné Itálii byla poptávka po autech stále vyšší než nabídka. V roce 1960 vlastnil vůz každý jednadvacátý Ital a v roce 1968 pak každý sedmý. Dalším výrazným italským producentem se stal Olivetti, jeden z největších světových výrobců kancelářských strojů. Ve volbách v letech 1953, 1958 a 1963 posilovala své postavení levice, což vyplývalo z uvolňování napětí, rychlého hospodářského růstu a umírněných postojů vůdce Palmira Togliattiho. Komunisté reagovali na rostoucí všeobecný pocit prosperity projevující se mimo jiné v tom, že dělníci volili méně radikální odborové představitele. Togliatti byl šokovaný maďarskými událostmi v roce 1956 a dospěl k přesvědčení, že posun jeho strany k pravici je správný. Značný příklon k levici byl patrný od parlamentních voleb v roce 1958 a naznačoval, že voliči považují strany nalevo od středu za přijatelnější a nejsou už spokojeni s monopolem vlády křesťanských demokratů. Na tom, že Italové začali podporovat socialisty a jejich reformní plány přispěl do značné míry i ten fakt, že ideu sociálního státu uznal v šedesátých letech i Vatikán. Tato ohromná změna byla přímým důsledkem volby nového papeže, jimž se v roce 1958 stal kardinál Angelo Roncalli, jenž přijal jméno Jan XXIII.⁶⁷

- **Velká Británie**

Ve srovnání s vysokým hospodářským růstem na kontinentě zažívala Velká Británie od roku 1945 relativní pokles. Růst HDP byl v letech 1949 – 1963 třikrát vyšší

---

⁶⁷ WEGS, J.R., LADRECH, R. *Evropa po roce 1945*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2002, s. 86-91

v Německu než v Británii, tempo růstu ve Francii, Itálii a Rakousku bylo dvakrát vyšší. Tato překerní situace vedla jednoho britského kritika k tomu, že zemi označil za „stagnující společnost“. Dalším ukazatelem relativního hospodářského poklesu byl velmi nízký průměrný roční nárůst objemu exportu, který činil 1,8 % ve srovnání s desetiprocentním ročním nárůstem v Německu, Itálii, Nizozemí nebo Norsku a šestiprocentním ve většině ostatních západoevropských států. Když by se však porovnávalo tempo růstu v Británii s nižším tempem ve Spojených státech, nejeví se britská ekonomika v tak špatném světle. Bez pochyby zde sice šlo o relativní útlum, zároveň však je ale třeba zmínit, že Velká Británie byla občas neprávem srovnávána se státy, která nejvíc potřebovaly masivní poválečnou rekonstrukci, tj. s Německem, Itálií a Japonskem. Velkou část viny na špatném výkonu britské ekonomiky nesly vlády, a to jak labouristické, tak konzervativní, které odmítaly provést nezbytné zásahy do průmyslové sféry. Znárodnění bylo považováno nikoli za prostředek vedoucí ke zefektivnění výroby, nýbrž za poslední zoufalý experiment, jak stagnující odvětví zachránit. Po porážce vnitřně nesourodé a ideologicky nejednotné Labouristické strany v roce 1951 znovu zvítězila Konzervativní strana, která se udržela na výsluní až do roku 1964, a to zejména proto, že přijala koncepci sociálního státu a těžila z důsledků rychlého ekonomického růstu v několika obdobích a také z pokračujícího rozkolu labouristů. Do premiérského křesla se ve věku sedmdesáti let opět vrátil Winston Churchill, který v programech předcházejících labouristických vlád provedl jen malé změny. Zlepšující se hospodářské podmínky mu umožnily zrušit přidělový systém, což byl problém, který přispěl k pádu labouristického kabinetu, a zahájit kampaň konzervativců, slibující postavit víc než tři sta tisíc domů ročně, a tím snížit nedostatek bytů a stimulovat další hospodářský rozmach. Churchill byl přesvědčený, že Britové chtějí žít v sociálním státě a tak neučil nic víc, než lehce zvýšil poplatky za lékařskou péči a labouristický program znárodnění změnil tak, že platil pouze v ocelárnách, slévárnách a silniční dopravě. Labouristická politika zvyšování daní z příjmu se však dočkala změn, neboť konzervativci se snažili dosáhnout spravedlivějšího přerozdělování bohatství. Věřili také, že snižování daní podpoří růst ekonomiky.⁶⁸

---

⁶⁸ WEGS, J.R., LADRECH, R. *Evropa po roce 1945*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2002, s. 84-100

4.3 Evropská integrace

*„Vytvořit velký vnitřní trh je nezbytné proto, aby Evropané mohli znovu zaujmout ve světě své místo“.*⁶⁹

Pod nenápadnou záštitou Monnetovou se v padesátých letech došlo k názoru, že dále rozšířená hospodářská integrace přesahující obě odvětví, těžbu uhlí a výrobu oceli, by přinesla pro obyvatele všech šesti států Montánní unie velké výhody. Tak došlo v letech 1957 – 1958 k podpisu římských smluv a ke zřízení Evropského hospodářského společenství, později nazvanému Evropské společenství, což znamená k založení společného trhu a v roce 1968 k odstranění celních hranic. Ve stejné časové etapě bylo třeba překonat několik těžkých krizí, které započaly již v roce 1954, když francouzský parlament odmítl projekt Evropského obranného společenství. Jestliže se v sedmdesátých letech přece jen mohlo v integraci a s ní i v rozvoji společného trhu pokračovat, pak to bylo především díky návratu k původním strategickým motivům integrace, o něž se opírali již Monnet, Schuman, Churchill, Adenauer a de Gasperi. Zároveň se ale ve vědomí mnohých Evropanů, jak politiků, podnikatelů, odborářů, tak žurnalistů prosadil dodatečný motiv – princip ekonomické výhodnosti integrace, ten se také stal podstatným motivem pro vstup dalších států počátkem sedmdesátých let. Současně pokračoval v de Gaullově díle Georges Pompidou, také v Londýně a v Bonnu nastoupili noví šéfové – Edward Heath a Willy Brandt. Ti se zasadili o vstup Anglie, který de Gaulle vetoval, zároveň přistoupily Dánsko a Irsko.⁷⁰ Tzv. Slučovací smlouva z roku 1965, spojila dosavadní Společenství a jeho orgány, tedy Komisi Evropského hospodářského společenství, Komisi Euroatomu a Vysoký úřad Evropského společenství uhlí a oceli v jeden celek, čímž vzniklo Evropské společenství.⁷¹

5. Rozpad sovětského bloku

*„Dnes je východní Evropa zase střední Evropou – kterou ostatně vždycky historicky, kulturně i filosoficky byla“.*⁷²

Od roku 1968 prošly socialistické státy čtyřmi hlavními vývojovými etapami: v první z nich trpěly sovětským vměšováním, pro druhou byla rozhodující snaha o vlastní vývoj. První stupeň následoval bezprostředně po potlačení Pražského jara, kdy

⁶⁹ WEGS, J.R., LADRECH, R. *Evropa po roce 1945*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2002, s. 146

⁷⁰ SCHMIDT, H. *Sebezáchova Evropy*. 1. vyd. Praha: Paseka 2003. s. 93-95

⁷¹ WEGS, J.R., LADRECH, R. *Evropa po roce 1945*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2002, s. 156

⁷² WEGS, J.R., LADRECH, R. *Evropa po roce 1945*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2002, s. 235

se SSSR snažil upevnit své impérium s pomocí politiky „cukru a biče“. Kladl větší důraz na zachování věrnosti Varšavské smlouvě a Radě vzájemné hospodářské pomoci a jednoznačně odmítal jakékoli pokusy zpochybnit vedoucí úlohu komunistické strany nebo rozvíjet politický pluralismus. Aby byl tento přístup přijatelnější, podporovalo sovětské vedení za cenu vysokých dotací a půjček ze západu konzumní styl života. Existence komunistického systému měla být legitimizována zvyšováním životní úrovně, čímž se zároveň měla odvrátit pozornost od nedostatku politické svobody. I přesto, že tato politika byla na počátku sedmdesátých let úspěšná, závažná světová hospodářská krize v polovině sedmdesátých let spolu s neúspěchy plánování v socialistických státech vedly k vysokému zadlužení sovětského bloku a k hospodářskému chaosu. Druhá etapa se projevila na sklonku sedmdesátých let v Polsku a Maďarsku. Hospodářský úpadek a politická neschopnost stranického vedení umožnily opozici, aby se otevřeně zformovala a začala kritizovat komunistickou elitu. Opozice začala odmítat sovětský hospodářský centralistický model řízení a rozkaz jediné politické strany. Třetí fáze se datuje od roku 1985, kdy se k moci v Sovětském svazu dostal Michail Gorbačov. Osmdesátá léta pak nejlépe vystihoval další vývoj Solidarity v Polsku se všemi závažnými politickými důsledky, které toto hnutí mělo, a všeobecné odmítání vedoucí role komunistických stran a dělnických stran v socialistických státech. Závěr této éry poznamenal konečný rozpad Sovětského svazu na jednotlivé republiky a posléze samostatné státy. V konečné fázi pak probíhal přechod k postkomunistickým společnostem. Všechny čtyři etapy vyplývaly především z dlouhodobé sociální transformace elit, ze zhroucení přísně centralizovaného ekonomicko – sociálního modelu se všemi jeho politickými důsledky a konečně ze vzniku mezinárodního opozičního hnutí.⁷³

5.1 Gorbačova éra

11. března 1985 se Michail Gorbačov stal generálním tajemníkem Komunistické strany Sovětského svazu a předsedou jejího politbyra. Politbyro, ve kterém byly soustředěny rozhodující pravomoci, byl málo početný výbor starých mužů. Michail Gorbačov byl ve svých 54 letech zdaleka nejmladším členem. Deset plnoprávných členů s právem hlasovat a čtyři kandidáti, kteří se účastnili zasedání, ale hlasovací právo neměli, byli oprávněni dělat cokoli – vyhlásit válku a nebo 285 milionům lidí zvýšit ceny mléka či vodky. Členové politbyra nebyli voleni, ale byli vybíráni generálním tajemníkem z řad členů ústředního výboru strany, tvořeného třemi stovkami mužů a

---

⁷³ WEGS, J.R., LADRECH, R. *Evropa po roce 1945*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2002, s. 235

hrstkou žen, který se scházel dvakrát ročně, aby diskutoval o zásadních strategických rozhodnutích politbyra a podpořil je. Členy ústředního výboru byli nejvyšší straníční funkcionáři jednotlivých republik a oblastí. Jejich kariéra a povýšení závisely na přízni členů politbyra a především generálního tajemníka, která sám navrhoval složení ústředního výboru. Jestliže politbyro bylo složeno z „korunních princů“ režimu, potom ústřední výbor představoval jeho nejvyšší šlechtu. Tento mechanismus vlivu byl vytvořen Leninem. Toto byl ústřední článek sedmdesátileté vlády jedné strany. Teoreticky stálo politbyro v pozadí za premiérem a jeho vládou jako poradní orgán. V praxi to byl zajisté nejvyšší vládní orgán, který rozhodoval o všech klíčových politických i personálních otázkách. V roce 1985 byli členy politbyra premiér, ministr obrany, šéf KGB a několik stranických lídrů rozhodujících měst, lépe řečeno oblastí, jakými byly Moskva, Leningrad nebo Ukrajina.⁷⁴ Gorbačova politika „nového myšlení“, přestavby perestrojky uvolnila jak v Sovětském svazu, tak i v jeho státech síly, které mnozí v sovětském vedení považovali za nepřijatelné, zvláště pokud zpochybňovaly sovětskou nadvládu nebo socialistický rovnostářský model. Jeho pojetí „nového myšlení“ mimo jiné zahrnovalo i snahu nezastírat domácí potíže a v případě nutnosti provést vnitropolitickou demokratizaci, jež měla vést k větší efektivitě, a zvláště podtrhávala odhodlání odstranit nadměrně centralizované řízení ekonomiky a vypořádat se s pasivitou a neschopností byrokratického aparátu. Po uskutečnění přeměn už existovala řada starších precedentů. Nezdařené Chruščovy experimenty stejně jako částečné Brežněvovy a Andropovovy reformy byly výrazem jistých snah, které však kvůli vnitropolitickým překážkám nebyly doposud realizovány. Gorbačov jako Andropovův druhý tajemník měl na starosti ekonomickou reformu a předpokládalo se, že v ní bude pokračovat i ve své nové činnosti. Těžil z dlouhodobé přeměny sovětské společnosti, z níž vyrostla sílící technická elita, nespokojená se sovětskou zaostalostí. Vnesl také úplně nový duch do sovětské zahraniční politiky. Tu se koncepce „nového myšlení“ zaměřila na odstranění jaderné hrozby, mezinárodní spolupráci a na hledání „racionální dostatečnosti“ ve zbrojení.

V okamžiku, kdy jeho reformy narazily na odpor konzervativní části strany a aparátu, začal Gorbačov zdůrazňovat glasnost' a demokracii, aby tak rozšířil účast na řízení státu i mimo stranickou a byrokratickou elitu. Byl si vědom toho, že bez politických změn selžou také ekonomické reformy, jak se to už stalo při pádu Chruščova a Kosygna. Plán demokratizace oznámil počátkem roku 1987, kdy prohlásil:

---

⁷⁴MURRAY, D. *Demokracie despotů*. 1. vyd. Praha: G plus G, 1997, s. 15

„*Bud' existuje demokracie, nebo společenská pasivita a konzervatismus. Není jiné volby, soudruzi*“, nicméně jeho pokusy o decentralizaci a zavedení nástrojů stimulujících vyšší produktivitu, což bylo např. podíl na zisku zájmových struktur, ale i dělníků, kteří se obávali rostoucích sociálních rozdílů. Tato opozice vybízela Gorbačova k dalším politickým změnám, které by mu umožnily uskutečňovat i změny ekonomické.⁷⁵

5.2 Radikální reformy

Počátkem roku 1988 nebyla sovětská politika již zdaleka formována a určována výlučně komunistickou stranou. Stále výraznější vliv na ni vyvíjely sdělovací prostředky, kultura a inteligence, a to jak v centru, tak i v jednotlivých republikách. Vzhledem k tomu, že Gorbačov zaujímal centristické pozice, přeneslo se těžiště konfliktů v nejvyšších stranických institucích na A. Jakovleva, který se počítal mezi radikální reformátory, a J. Ligačova. Manifestem konzervativců se stal dopis leningradské učitelky Niny Andrejevové otištěný 13. března 1988 v novinách Sovetskaja Rossija. Andrejevová v něm podala tak dogmatické hodnocení sovětské minulosti a stalinismu zvláště, že její vystoupení vyvolalo mezi inteligencí obavy, aby zveřejnění dopisu neznamenal podnět k zastavení glasnosti a perestrojky. Typické bylo, že k otištění dopisu došlo, se zřejmou Ligačovovou podporou, v době Gorbačovy návštěvy v Jugoslávii. Oficiální reakce přišla proto až od Jakovieva, který 5. Dubna 1988 dopis v Pravdě ostře odsoudil s tím, že se jedná o pokus postupně revidovat závěry stranických orgánů. V definitivním výsledku aféra oslabila Ligačova, Jakovlev se naopak stal hlavním ideologem strany, Gorbačov se odpoutal od konzervativců a přiklonil se k radikálnějším přeměnám. Reformátoři to stále ještě nevzdávali a pokoušeli se dokázat, že stalinismus byl jen odchylkou od autentického socialismu V. I. Lenina. Kritika se však rychle vyvíjela a začala zpochybňovat i nejzákladnější principy a teze marxismu-leninismu, včetně Leninovy role v ruských dějinách. Jedním ze záměrů Gorbačova a reformátorů bylo zbavit komunistickou stranu přímého řízení všech běžných záležitostí a vymezit ji roli strategické instituce, která by určovala dlouhodobou orientaci země. Zároveň se také měla vlastní strana demokratizovat zavedením tajných voleb s více kandidáty na jednu funkci, což by znamenalo konec nomenklaturního systému. Podle jejich představ přecházely pravomoci KSSS na státní administrativu, tedy na sověty, které přestávaly být jen pouhým vykonavatelem a „přívěskem“ komunistické strany. „Přenos pravomocí“ se však protahoval, což

---

⁷⁵ WEGS, J.R., LADRECH, R. *Evropa po roce 1945*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2002, s. 239 - 241

v důsledcích znamenalo oslabení řízení země. Strohé sevření ústředním plánovacím systémem uvolnila také ekonomická reforma, zvláště zákon o státním podniku, který vstoupil v platnost počátkem ledna roku 1988, a zákon o družstevnictví z května téhož roku. Tato ustanovení dávala jednotlivým výrobním subjektům podstatně větší volnost v cenové a mzdové politice, při navazování kooperace a jiných.

Koncem září 1988 došlo na shromáždění ÚV KSSS k množství personálních změn a reorganizaci sekretariátu. Stejně zasedání pověřilo dohledem nad ideologií reformátora V. Medvěděva a Jekovlev převzal stranický dohled nad zahraniční politikou. V říjnu roku 1988 převzal Gorbačov po odcházejícím Gromykovi funkci hlavy státu, tzn. úřad předsedy Nejvyššího sovětu SSSR. Byl tehdy zřejmě na vrcholu moci, popularity i vlivu. Sovětský svaz sice formálně zůstal státem jedné politické strany, avšak KSSS ztratila svoji absolutní moc. Ve stejné době začaly stabilitou Sovětského svazu otřásat ekonomická krize a exploze nacionalismu.⁷⁶

5.3 Pád Sovětského bloku

Ve druhé polovině roku 1989 se ve východní Evropě udály věci, které byly jednak dosti závažné a do jisté míry neočekávané. Komunistické systémy se hroutily v jedné zemi za druhou. Prvními byly Polsko a Maďarsko, ovšem jen málo pozorovatelů přepokládalo, že je budou následovat i další. K všeobecnému udivení se tak stalo i v Československu, NDR, Bulharsku, Rumunsku a s určitým opožděním i v Albánii. V pozadí masového povstání v těchto komunisty ovládaných zemích leží směsice politických a ekonomických motivů. Právě Sovětský svaz byl ten, který v těchto zemích dosadil vlády bez souhlasu lidu a vlastně proti jejich svobodné vůli. Kdyby tyto vlády byly schopny splnit své sliby o zlepšení materiálních podmínek a vyšší životní úrovni, národy těchto zemí by se asi smířily s tím, že byly zbaveny svobody. Vlády však své sliby nesplnily. Naopak, materiální životní a pracovní podmínky lidových mas se zdokonalovaly jen pomalu a někde se i zhoršovaly, což bylo v protikladu s tím, co mohly vidět v televizi o svých západních sousedech a v rozporu s rozhazovačným životním stylem nové vládnoucí třídy, nejvyšších straníků komunistické strany, o kterých tu a tam pronikly zprávy na veřejnost. Kořeny lidové nespokojenosti byly hluboké, a i když náhlý úspěch povstání překvapil jak komunistické vůdce, tak západní pozorovatele, už před tím bylo možno vypořádat

---

⁷⁶VYKOUKAL, J. LITERA, B. *Východ vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989*. 1. vyd. Praha: Libri, 2000, s. 659 - 664

jisté příznaky. V roce 1980 založili polští dělníci vedeni elektrikářem z gdaňských loděnic Lechem Welesou odborovou organizaci Solidarita, která byla nezávislá na státě i na komunistické straně. Po určitou dobu ji systém toleroval, ale v prosinci roku 1981 vyhlásila vláda stanné právo a to údajně proto, aby předešla sovětskému zásahu a vůdce Solidarita uvěznila. V dubnu roku 1989 ve snaze utlumit nepokoje, vláda opět povolila Solidaritu a na červen vyhlásila částečně svobodné volby. Když Solidarita vyhrála kromě jednoho všechna místa, o které se mohla ucházet, stal se jeden z jejích vůdců premiérem a prezidentské křeslo zůstalo komunistům.

Po neúspěchu maďarského povstání v roce 1956 se nová vláda dosazená Sovětským svazem zbaběle řídila sovětskou zahraničně politickou linií. Poskytla například několik symbolických jednotek pro invazi do Československa v roce 1968 a na oplátku dostala určitou „omezenou svobodu“ ve vnitřních záležitostech. Navázala také těsnější politické a hospodářské vztahy se západní Evropou a povolila opoziční strany, které v roce 1989 dojednaly s vládou pokojné reformy. Ve svobodných volbách v květnu roku 1990 vyhrála koalice třech bývalých opozičních stran jasnou většinu v novém Národním shromáždění.

Německé demokratická republika oslavila čtyřicet let svého trvání, v říjnu roku 1989. Na oslavách se zúčastnil i nejvyšší sovětský představitel Michail Gorbačov. Nakrátko poté však ústřední výbor SED odvolal svého starého vůdce Ericha Honeckera, který byl posléze obviněn z různých zločinů, včetně zpronevěry státních prostředků. Mezitím tisíce východních Němců, co nemohly emigrovat přímo na západ, začaly houfně proudit přes Československo do Maďarska v naději, že se dostanou do Rakouska a na západ. Nová maďarská vláda si je naklonila tím, že jim otevřela hranice do Rakouska. Jednou z nejvíce dramatických a symbolických událostí z roku 1989 bylo zbourání Berlínské zdi. V červenci roku 1990 vytvořila Spolková republika Německo hospodářskou a měnovou unii s Německou demokratickou republikou, která jako samotný stát zanikla 3. října téhož roku a byla začleněna do Spolkové republiky Německo.

Gorbačov byl zjevně stoupencem návratu k něčemu takovému, jako byla Leninova Nová ekonomická politika, v níž by si stát uchoval kontrolu nad strategickými výšinami a velíciemi prostory v hospodářství a současně by povolil omezené soukromé podnikání v ostatních sektorech ekonomiky. Ocítl se ovšem v lisu mezi konzervativci ve stranickém aparátu, kteří chtěli zachovat status quo a radikálními reformátory, kteří chtěli úplně zrušit systém centrálního plánování a přejít zcela k tržní ekonomice.

Zatímco se debata o definitivním charakteru reformy stupňovala, několik omezených reforem přece jen proběhlo. Leckteré hospodářské činnosti, k nimž předtím docházelo na černém nebo šedém trhu – soukromá řemeslnická výroba, maloobchod, různé osobní služby byly legalizovány za podmínky, že jejich nositelé nadále pracovali na plný úvazek ve státních podnicích. Družstvům bylo povoleno vyrábět spotřební zboží a poskytovat služby se stejným omezením. Jednotlivci nebo rodiny si mohli pronajímat půdy za účelem zemědělské produkce za výše zmíněných podmínek. Sovětský svaz tedy také povolil vstup zahraničního kapitálu se státními podniky.⁷⁷

6. Závěr

Po sepsání bakalářské práce v nás zůstává čím dál tím více rozporů, než na samotném počátku. Nyní žijeme ve 21. století a alespoň dosud žijící a znalí pamětníci minulého století můžeme z jejich pohledu kritizovat nebo naopak „opěvovat“ své předchůdce. My, jakožto Evropané můžeme být spokojeni se svržením komunismu ve východní Evropě, nastolením demokracie, tržního hospodářství, avšak po počáteční euforii je potřeba vidět i nedostatky, které tato doba přináší. Po pádu komunistického režimu se do celého světa vnesla nová vlna víry v kapitalismus, ale bezprecedentní materiální rozvoj nové Evropy v notném rozsahu zničil ojedinělý evropský životní styl. Mnozí Evropané dokonce hovoří o ztrátě „francouzství“ či „němectví“, identity jednotlivých národů, o rozkvětu materialismu, který ztotožňují s americkým životním stylem. Někteří přemýšlejí o opatřeních, jež by zachovala evropské životní hodnoty, jiní však navrhují, aby Evropa přijala americké ekonomické metody a tak dosáhla konkurenceschopnosti s americkými společnostmi. Každý z nás, obyčejných pozorovatelů si nemůže nepovšimnout amerického vlivu na novinový a televizní jazyk, třebaže v míře užívání angličtiny se situace liší stát od státu. Na druhou stranu už ale Evropa netrpí pocitem méněcennosti jako v 50. letech, kdy byla síla americké ekonomiky a techniky nezpochybnitelná. Dnes už můžeme i hovořit o tom, že Evropa se s Amerikou postupně vyrovnává v některých oblastech činnosti.

Konec studené války a s ním doprovázeného rozpadu Sovětského bloku poněkud rozptýlil obavy Evropanů z dalšího válečného konfliktu, především jaderného. Po pádu komunismu došlo k jakémusi politickému i myšlenkovému „uvolnění“. „O návratu do Evropy“ se hovořilo již po listopadu roku 1989 tak trochu s dávkou cituplného omámení, charakteristického pro období revoluce. Vezměme si například nás, malý

---

⁷⁷CAMERON, R. *Stručné ekonomické dějiny světa*. 1. vyd. Praha: Victoria Publishing, s. 454 - 459

středoevropský stát, se kterým větší země mohou manipulovat, jak jen chtějí. Po roce 1989 jsme všichni byli plni ideálů, hesla, která s sebou nesla sametová revoluce, ale nebyla z velké části naplněna. Je tedy na čase si položit otázku: „Jak vypadá Evropa téměř dvacet let po pádu železné opony?“ a také to, co vlastně vůbec pro Čechy a ostatní Středoevropany znamená perspektiva evropské integrace. Můžeme být sice spokojeni, že jsme součástí obrovského impéria evropských států, ale na druhou stranu se i můžeme obávat ztráty identity. Jde samozřejmě o často opakovanou obavu z toho, že vzdát se vlastní suverenity ve prospěch nadnárodního celku může znamenat i ohrožení národnostního cítění, tradic a vlivu na řízení Evropské unie.

Vezmeme-li v úvahu nedávnou dobu, jak těžce se rodila smlouva o Evropské unii, která pro některé státy byla příliš obsáhlá, málo konkrétní nebo nadměru diskriminující menší státy, nakonec vyústila v kompromisní řešení Lisabonské smlouvy. Ani tyto změny však neuspokojily některé země a jejich politiky, a velice dlouho trvalo schvalovací řízení v jednotlivých státech. Stále ještě jsou k ní výhrady ze stran státníků Polska, České republiky a nemalé problémy s ní měla i Irská republika. Z mého pohledu a zřejmě i k mému mládí, se mi jeví jako přílišné lpění některých malých států, jejich představitelů, na svoje zájmy, potřebu zdůrazňování jejich důležitosti a v neposlední řadě z toho pramenící obavy ze ztráty svých materiálních výhod. Rovněž tak se jeví i některé nepřekonatelné bariéry v komunikaci mezi politiky nebo státy Evropské unie nebo i navenek, které mnohdy jsou způsobeny lidským faktorem toho politika, který se nachází na příslušném politickém místě. Důkazem toho jsou i poslední tragické události v souvislosti s Katyní a smrt nejvyšších představitelů Polska. Jak se ukázalo, odsouzení popravu důstojníků v ruské Katyni, i projev zájmu ruských představitelů na vyšetření události havárie i jejich účast na pohřbu dokázaly překonat dlouholeté neshody a vytvořily podmínky pro další jednání a lze z toho těžit i pro celou Evropskou unii. Sjednocení společné měny eura je jednou z cest, jak urychlit hospodářský růst zemí Evropské unie. Jak je tento proces složitý a zdoluhavý a navíc naráží i na patriotické zájmy některých zemí, upozorňuje tím na složitost této problematiky. Rozdílná ekonomická úroveň jednotlivých zemí a lpění na historických zájmech jsou velkou překážkou zvládnutí tohoto procesu. Poukazování na to, že i tím ztrácíme svoji nezávislost, je jen dalším zastíracím manévrem integrace Evropy.

Seznam použité literatury

Literární zdroje

1. CAMERON, R. *Stručné ekonomické dějiny světa*. 1. vyd. Praha: Victoria Publishing, 1996. 475 s, ISBN 80-85865-21-1.
2. GADDIS, J. L. *Studená válka*. 1. vyd. Praha: Slovart, 2006. 278 s. ISBN 80-7209-843-8.
3. KENNEDY, P. *Vzestup a pád velmocí: ekonomické změny a vojenské konflikty v letech 1500-2000*. 1. Vyd. Praha: Lidové noviny, 1996. 806 s. ISBN 8071061735.
4. LITERA, BOHUSLAV. *Od Jalty k začátkům studené války*. Slovanský přehled, 2009. ISBN ISSN 0037-6922.
5. MURRAY, D. *Demokracie despotů*. 1. vyd. Praha: G plus G, 1997. 248 s. ISBN 80-86103-05-6.
6. NÁLEVKA, VLADIMÍR. *Studená válka*. 1. vyd. Praha: Triton, 2003. 234 s. ISBN 80-7254-327-X.
7. SCHMIDT, H. *Sebezáchova Evropy*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2003. 184 s. ISBN 8071855618.
8. TINDALL, GEORGE. *Dějiny spojených států amerických*. 1. Vyd. Praha: Lidové noviny, 2000. 921 s. ISBN 80-7106-452-1.
9. VYKOUKAL, J. LITERA, B. *Východ vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989*. 1. vyd. Praha: Libri, 2004. 860 s. ISBN 8085983826.
10. WANNER, J. *George. C. Marshall*. 1. vyd. Praha: FINIDR, 1998. 381 s. ISBN 80-7185-177-9.
11. WEGS, J. R. LADRECH, R. *Evropa po roce 1945*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2002. 371 s. ISBN 80-7021-507-0.

Elektronické zdroje

1. BARRON, D. *George C. Marshall foundation*. [online], 2009 [cit. 2009-12-30]. Available from www: <<http://www.marshallfoundation.org/support/sponsors.html>>.
2. *Časopis Karta*. [online]. 1996 [cit. 2009-11-13]. Available from www: <<http://www.euruj.cz/brusel-hlavni-mesto-eu-a-belgie/>>.
3. ESNER, J. *Marshallův plán*. [online]. 01. 02. 2002 [cit. 2009-12-30]. Available from www: <http://studena.valka.cz/marshalluv_plan1.htm>.
4. *Marshallův plán*. [online]. 09. 10. 2008 [cit. 2010-01-15]. Available from www: <http://www.skvelestranky.estranky.cz/clanky/smlouvy_-plany_-dohody/marshalluv-plan>.
5. ONDRÁČKOVÁ, D. J. *Německá demokratická republika*. [online]. 2008 [cit. 2009-11-15]. Available from www <<http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=359>>.
6. PAVLOVCOVÁ, V. *Věrní zůstaneme*. [online]. [cit. 2010-01-08]. Available from www: <http://www.kpv-praha15.wz.cz/kpv_zpravodaj_clanek26.htm>
7. VLČEK, T. *Marshallův plán*. [online]. [cit. 2010-01-08]. Available from www: <<http://www.totalita.cz/vysvetlivky/marshall.php>>

Seznam zkratk

BBC - British Broadcasting Corporation (Britská rozhlasová a televizní společnost)

CENTO – Bagdádský pakt

ČSR – Československá republika

EHS – Evropské hospodářské společenství

HDP – Hrubý domácí produkt

KSČ – Komunistická strana Československa

KSSS – Komunistická strana Sovětského svazu

NATO - North Atlantic Treaty Organisation (Severoatlantická aliance)

NDR – Německá demokratická republika

OEEC – Organizace pro evropskou a hospodářskou spolupráci

OSN – Organizace spojených národů

SED – Sjednocená socialistická strana Německa

SSSR – Svaz sovětských socialistických republik

SRN – Spolková republika Německo

UNRRA - United Nations Relief and Rehabilitation Administration (Správa Spojených národů pro pomoc a obnovu)

USA – Spojené státy americké

VB – Velká Británie

Abstrakt

KLEMSOVA, M. *Marshallův plán a jeho vliv na rozpad sovětského bloku*: Bakalářská práce: Vysoká škola evropských a regionálních studií, o. p. s. 2010. Vedoucí bakalářské práce: Mgr. Štěpán Strnad

Klíčová slova

Studená válka, Plán na hospodářskou obnovu Evropy, Západní a Východní blok, pád sovětského bloku

Tématem bakalářské práce je Marshallův plán a jeho vliv na rozpad sovětského bloku. Tento námět mě velice oslovil a vybrala jsem si ho hlavně proto, že každý autor a novinář na něj pohlíží jiným způsobem. V první kapitole jsem se hlavně zaměřila na mocenské vztahy po II. světové válce, což se převážně týká Spojených států a Sovětského svazu. Ve druhé kapitole se zmiňuji o hospodářském oživení Evropy nebo-li Marshallově plánu. Ve třetí kapitole hovořím o politických a hospodářských rozdílech v 50. a 60. letech s čímž úzce souvisí i má poslední kapitola o rozpadu Sovětského bloku. Ve své práci se snažím poukázat na americkou a sovětskou velmoc, rozdělení Evropy na západní a východní blok, humanitárně – ekonomickou pomoc, nebo-li Marshallův plán a jaký dopad to mělo na státy, které přijaly a které nepřijaly příspěvek Spojených států.

Abstract

KLEMSOVA, M. *Marshallův plán a jeho vliv na rozpad sovětského bloku*: Bakalářská práce: Vysoká škola evropských a regionálních studií, o. p. s. 2010. Vedoucí bakalářské práce: Mgr. Štěpán Strnad

Key words

Cold war, Plan for economic recovery in Europe, Western and Eastern bloc, collapse of the Soviet bloc

The theme of thesis is the Marshall Plan and its influence on the collapse of the Soviet bloc. This topic spoke to me greatly and I have chosen it mainly because every author and journalist has another view on it. The first chapter is mainly focused on power relations after World War II, which mainly deal with the United States and the Soviet Union. In the second chapter I mention the economic recovery of Europe or the Marshall Plan. In the third chapter I talk about the political and economic differences in the 50's and 60's with so closely associated with the last chapter of the collapse of the Soviet bloc. In my work I try to show the American and Soviet power, the division of Europe into Western and Eastern bloc, humanitarian - economic assistance, or the Marshall Plan and how the states have been influenced that had adopted the United States' contribution or not.

